

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«Політико-правовий устрій ЗУНР»

Студента 2 курсу, групи СОІз-22м
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)

Нагорняка Ігоря Романовича

Керівник:

кандидат історичних наук , доцент

Кобута Степан Йосифович

Рецензент:

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

м. Івано-Франківськ – 2023 р.

АНОТАЦІЯ

Нагорняк І.Р. Політико-правовий устрій ЗУНР. Івано-Франківськ, 2023. 94 с.

На основі опрацьованих джерельних та історіографічних матеріалів у дипломній роботі висвітлено стан розвитку спортивного туризму в Україні загалом та на території Прикарпаття відображено політико-правовий устрій Західно-Української Народної Республіки. Актуальність теми полягає у спробу проведення аналізу особливостей державного ладу ЗУНР, узагальненні нових історичних оцінок правової і політичної системи республіки. Проведене дослідження дає можливість зрозуміти, як в умовах війни та воєнної розрухи тогочасним українським політикам і громадянам вдалося зберегти ефективну систему державного управління, уникнути юридичного хаосу і суспільної анархії. Організація державної влади, правової системи ЗУНР продемонструвала ефективність органів управління, осіб, які здійснювали керівництво, політичної системи, сформованої на основі практичної діяльності тогочасних українських партій. Соборницькі устремління галицьких політиків засвідчили прагнення українців жити в одній єдиній українській державі, що б поширювала свою владу на усі етнічні українські землі.

Ключові слова: Акт Злуки, державний повітовий комісар, Державний Секретаріат, ЗУНР, К.Левицький, Є.Петрушевич, Українська Народна Республіка, Українська Національна Рада.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Історіографія та джерела проблеми дослідження	8
Розділ 2. Політико-правове забезпечення державного ладу ЗУНР	20
Розділ 3. Основи правової системи республіки	31
Розділ 4. Політичні трансформації в ЗУНР в умовах польсько-української війни	49
Розділ 5. Використання результатів дослідження в навчально-виховному процесі у закладах освіти	61
Висновки	67
Список використаних джерел	71
Додатки	81

ВСТУП

Актуальність теми. Цієї осені виповнилося 105 років з часу виникнення Західно-Української Народної Республіки. Тоді українські військові та політичні діячі Східної Галичини зуміли створити на західноукраїнських землях державу, яка поширила свою владу на українські землі Австро-Угорської імперії. Її розвиток мав демократичний характер, що відповідав загальному європейському політичному процесу після завершення Першої світової війни. Спроби творення українцями власної держави наštтовхнулися на агресивну реакцію тогочасної Польщі. Це привело до початку польсько-української війни, і саме польська агресія стала основною причиною поразки ЗУНР. 22 січня 1919 р. відбулася важлива подія в історії України – об'єднання двох частин земель, що віками були роз'єднані. Акт злуки із Українською Народною Республікою змінив статус ЗУНР, яка стала частиною єдиної держави, зберігши свої автономні права. Її внутрішній державний устрій відрізнявся від політичного ладу УНР, мав свої особливості та відмінності. Аналіз особливостей державного ладу ЗУНР, нові історичні оцінки його правової і політичної системи є актуальними і сьогодні. Вони дозволяють зрозуміти, як в умовах війни та воєнної загрози тогочасним політикам і громадянам вдалося зберегти ефективну систему державного управління, уникнути юридичного хаосу і суспільної анархії.

Об'єктом дослідження є Західно-Українська Народна Республіка, українська держава, що утворилася на західноукраїнських землях Австро-Угорської імперії і стала відображенням успішного прикладу державотворення в складних воєнних умовах.

Предметом дослідження є політичний устрій та правова система ЗУНР, сформовані після 1 листопада 1918 р., діяльність основних державних органів, інститутів політичної та судової влади, провідних політичних партій і державних діячів.

Мета роботи – відобразити процес формування державного ладу ЗУНР, діяльність вищих органів державної влади, правової системи і їхні зміни на різних етапах державотворення.

Згідно із поставленою метою визначено наступні завдання :

- охарактеризувати історичні праці та опубліковані джерела до вивчення політичного і правового устрою ЗУНР;
- висвітлити діяльність парламенту та уряду ЗУНР щодо розбудови політичної системи республіки
- проаналізувати юридичні основи, дати сучасні оцінки правового устрою республіки;
- дослідити зміни політичного та юридичного характеру після злуки ЗУНР та УНР, після надання Є.Петрушевичу повноважень диктатора ЗУНР;
 - окреслити можливості методичного використання матеріалів дипломної роботи під час навчальної та виховної роботи в школі.

Хронологічні рамки роботи складають період існування ЗУНР у 1918-1919 рр. Початкова межа – жовтень-листопад 1918 р., від проголошення державності і захоплення влади, що привели до утворення республіки. Крайня межа: липень 1919 р. – вимушена евакуація уряду та армії ЗУНР під натиском польських військ, окупація території держави польською стороною.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію західноукраїнських земель Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття, колишніх територій Австро-Угорської імперії, які стали основою для існування ЗУНР.

Стан наукової розробки. Наукові дослідження історії ЗУНР, її державного ладу починаються ще в 1920-х роках самими учасниками цих подій. Серед перших істориків був провідний діяч ЗУНР К.Левицький, який написав працю «Великий зрив». Також про утворення держави писали М.Гуцуляк, М.Лозинський, С.Ярославин. Спеціальну працю про державний устрій видав М.Чубатий «Державний лад на Західній Области Української Народної Республіки».

У період радянської влади дослідження історії ЗУНР і її політичної системи не проводилися. Окремі спроби це зробити належать історику О.Карпенку, але вони для нього завершилися переслідуваннями, а сама проблема вивчення опинилася поза увагою інших істориків. Тому тільки здобуття незалежності Україною дало можливість почати вивчення цього питання. Серед відомих знавців історії ЗУНР були львівські дослідники С.Макарчук, М.Литвин, К.Науменко. Також знавцями ЗУНР стали В.Великочий, М.Гуцуляк, Я.Дашкевич, С.Деревянко, О.Карпенко, К.Кондартюк, М.Кугутяк, О.Павлишин. Юридичні питання розвитку ЗУНР досліджували і історики юридичної науки О.Вівчаренко, В.Кульчицький, М.Луцький, Б.Тищик та ін.

В Івано-Франківську працював професор О.Карпенко, який теж продовжив свою роботу у створеному під його керівництвом Відділі регіональних проблем Прикарпатського національного університету. Були опубліковані кілька монографій про історію держави, а також підготовлено збірник документів під назвою «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали». Він нараховує 5 томів їхніми авторами стали О.Карпенко і К.Мицан. Частина матеріалів і документів цих збірників використана при підготовці дипломної роботи. Ширша характеристика використаних історичних праць та документів подана у першому розділі дипломної роботи.

Методологічна основа дипломної роботи базується на таких наукових принципах: цивілізаційний підхід, історизм, об'єктивність, всесторонній підхід. У числі методів історичної науки в роботі були використані такі методи: аналізу, синтезу, системний, порівняльний, хронологічний, системний.

Наукова новизна: у дипломній роботі зроблено спробу сумістити історичний і правознавчий підходи до вивчення політичного і правового устроїв західноукраїнської республіки. Узагальнено погляди дослідників з різних галузей, подано сучасні оцінки державного ладу ЗУНР на різних етапах її розвитку.

Практичне значення дипломної роботи: підготовлений матеріал можна використати в навчальному процесі вищої школи при навчанні студентів історичних та юридичних факультетів. Це стосується відповідних тем навчальних дисциплін «Історія України», «Історія та теорія держави і права». Також матеріал дипломної роботи можна застосовувати з предмета «Основи правознавства» у школах та коледжах при вивченні тем, присвячених характеристиці вітчизняних політичних і правових систем.

Структуру дипломної роботи складається із вступу, п'яти розділів, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історії ЗУНР присвячено чимало літературних наукових праць, різнопланових за обсягом, спрямуванням і проблематикою. Початок становлення історіографії ЗУНР пов'язаний із виходом наукових праць у перші роки після завершення її існування. Серед них виділяють книгу відомого українського журналіста і громадського діяча М.Лозинського «Галичина в рр. 1918–1920» [65]. В ній автор відобразив основні події в часи становлення держави, визначив етапи її розвитку, подав власні оцінки цих процесів.

Значущою була також праця ще одного учасника тих подій С.Ярославина, що мала назву «Визвольна боротьба на Західних Землях України у 1918-1923 роках» [90]. У ній автор багато уваги приділив діяльності українських політичних партій в період існування ЗУНР, дав портрети головних політичних і державних діячів, серед яких Є.Петрушевич, К.Левицький, Л.Бачинський, Д.Вітовський та ін. Він зробив аналіз важливих законодавчих актів і інших документів, ухвалених у парламенті, уряді, повітових місцевою владою.

Цінною працею про політичну історію ЗУНР вважають книгу М.Стахіва. Вона написана у тридцятих роках, але у ній передається важлива інформація про події. Назва книги «Західна Україна в державнім будівництві та обороні. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони 1918-1923 рр.» [82]. У ній йдеться про роботу української влади, партій, політиків, які брали участь у становленні державності. Автор дає характеристику законодавства та правових підвалин ЗУНР.

Пізніше в українській діаспорі були видані ще кілька важливих праць. Це книга М.Гуцуляка «Перший листопад 1918 р. на західних землях України» [19], праця С.Волинця «Предвісники і творці Листопадового Зриву» [34]. Їхні автори багато матеріалів книг доповнили документами влади, повідомленням тогочасних газет.

Дослідження ЗУНР були можливі у західному демократичному світі, де українські дослідники могли видавати історичні праці. На той час радянській Україні тема ЗУНР була заборонена. У 1950-х роках львівський історик О.Карпенко описав події листопада 1918 р. у Галичині як революцію, а не як раніше вживані терміни «контрреволюційний переворот» української буржуазії, «путч» офіцерів, що заперечували їх прогресивний характер. Він опублікував статтю «До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р», де назвав те, що відбулося листопадовою національно-демократичною революцією. Таке його трактування викликало неприйняття у комуністичних істориків. Різні автори критикували О.Карпенка і звинувачували його в перекручуванні фактів. Оцінка історії ЗУНР комуністичними істориками подавалася як «засіб обману народу, насильства над ним», як продукт діяльності західноукраїнської буржуазії [46, с.13-14]. Сам О.Карпенко був звільнений з роботи, звинувачений в українському буржуазному націоналізмі, а опинився під ідеологічним тиском комуністичної влади. Після цього вивчення історії ЗУНР опинилося під забороною або ж фальсифікувалося на догоду комуністичним чиновникам.

Тільки після здобуття Україною незалежності склалися сприятливі умови до повноцінного дослідження. У 1990-х роках вийшла книга відомих юристів О.Вівчаренка і Б.Тищика «Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923 рр.» [33]. У ній подавалося державне будівництво і давалася характеристика правовому ладу республіки. Вперше в українській науковій літературі вони по новому висвітлювалися державно-правові аспекти утворення та існування ЗУНР у 1918-1919 рр.

За умов незалежності повернувся до теми ЗУНР і О.Карпенко. Він опублікував нову статтю «Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях, у якій підтвердив раніше висловлені ним у 1950-х роках погляди. Ним були написані ще ряд важливих статей, присвячених цій проблемі. У 2001 р. він став редактором виданої колективної монографії «Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Історія» [46].

Цю книгу вважають важливою віхою в становленні історіографії ЗУНР, вона стала першим науковим узагальненням цієї проблеми в українській історичній науці. У ній подаються передумови виникнення і становлення республіки, основні напрями державотворення, зовнішньополітичної діяльності, соборницькі прагнення українського народу. Матеріали цієї монографії ґрунтуються на великій джерельній базі, і як писав у вступній частині професор О.Карпенко, «значна частина якої вперше введена у науковий обіг» [46].

Про історію ЗУНР писали М.Литвин та К.Науменко. Вони спільно видали монографію «Історія ЗУНР» [19]. Пізніше також вийшла книга «Українсько-польська війна 1918-1919 рр.» [63]. У них багато матеріалу присвячено державотворчим і правовим процесам, становленню правової системи ЗУНР, юридичним основам формування Української Галицької Армії. Вони також підготували невелику книжку «Історія галицького стрілецтва». У ній подана історія Українських січових стрільців, як вони приймали участь у Листопадовому зриві у Львові, захопленні влади українцями у таких містах як Коломия, Станиславів, Городенка, Снятин та ін., про їх входження до складу УГА.

Історії ЗУНР присвячена книга С.Макарчука «Українська Республіка галичан» [68]. Автор теж розглядає різні сторони державного життя, у тому числі питання державного і військового будівництва, перебігу українсько-польської війни, входження ЗУНР внаслідок злуки до складу УНР.

Політичні питання і розвиток політичної системи ЗУНР розкрив у своїх працях декан факультету історії, політології і міжнародних відносин ПНУ М.Кугутяк. Це він зробив у книгах «Галичина. Сторінки історії» [55] та монографії «Історія української націонал-демократії (1918-1929 рр.)» [56]. Автор приділив увагу роботі Української національно-демократичної партії, її лідерів К.Левицького і Є.Петрушевича. Він описав участь представників партії у керівних органах ЗУНР, у роботі повітових рад і повітових комісаріатів. На його думку, УНДП була найвпливовішою галицькою політичною силою, яка

очолила західних українців у справі будівництва власної держави на землях колишньої Австро–Угорської імперії.

Про партійне життя в часи ЗУНР писали багато українських дослідників. Серед них історики В.Великочий, О.Жерноклеєв, О.Павлишин, І.Патер, І.Райківський, О.Рєєнт, О.Рубльов та ін.

Чимало праць про правові аспекти розвитку західноукраїнської держави належать і вітчизняним дослідникам-юристам. Варто виділити такі відомі прізвища як О.Вівчаренко, В.Кульчицький, П.Кульчицький, О.Лісна, М.Луцький, Б.Тищик. Вони писали чимало статей про правові відносини і систему у ЗУНР, і їхні праці дали можливість зрозуміти, за яким напрямом будувалася судова система республіки.

У 2008 р. на відзначення 90-ї річниці виникнення ЗУНР була видана велика ілюстрована монографія під назвою «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Ілюстрована історія» [45]. У ній подані сучасні погляди авторів на важливі сторінки українського національного державотворення. У книзі знайшло свій вияв узагальнення здобутків української історіографії з питань вивчення причин і передумов революційного зриву, внутрішньої та зовнішньої політики ЗУНР, збройної боротьби Української Галицької Армії за збереження держави. Три окремі частини книги «Органи влади, управління та самоврядування», «Законодавча та нормотворча діяльність» і «Партійно-політичне життя» тісно пов'язані із тематикою дипломної роботи.

До ста років відзначення утворення ЗУНР було підготовлене фундаментальне видання, у якому подаються різні складові історії ЗУНР. Це чотири томи енциклопедії «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія» [41-44]. До її написання долучилася велика кількість нинішніх науковців, у чотиритомнику міститься чимало матеріалів та інформації про державний і правовий лад республіки. Також багато статей присвячені відомим і маловідомим учасникам тих подій. Описуються їх біографічні дані, участь у Листопадовій національно-демократичній революції, будівництві держави, політичних і військових подіях 1918-1923 рр.

Важливе значення мають документальні джерела, що допомагають з'ясувати правовий та політичний устрій (політичний режим) ЗУНР. У цьому плані важливе місце належить виданому на початку ХХІ століття багатотомному виданню «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали» [20-22]. Воно нараховує 5 томів, деякі з них складаються із окремих книг. Авторами та упорядниками цих томів стали професор О.Карпенко і директор Івано-Франківського обласного державного архіву К.Мицан. У цих виданнях зібрано велику кількість раніше опублікованих матеріалів з архівів, тогочасних газет, документи органів влади ЗУНР, спогадів учасників подій. В ході написання дипломної роботи використовувалися документи першого, другого і третього томів цього збірника. Особливо важливими є перший том, що має назву «Листопадова національно-демократична революція 1918 р. Проголошення ЗУНР.», та другий том «Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси». У них зібрані важливі документи, які лягли в основу даної роботи. У двох книгах третього тому «Суспільно-політичні процеси» і «Соціально-економічні відносини і визвольні змагання» подаються матеріали про політичні партії, громадські організації, релігійні громади, що брали участь у внутрішньому житті республіки..

Як свідчать наведені посилання, частина матеріалів у цих збірниках була взята із офіційних збірників законів, що видавалися у часи ЗУНР. Серед них «Вістник державних законів і розпорядків Західної Облaсті Української Народної Республіки» [17], який видавався у м. Станіславі у 1919 р.. Також використовувалися закони із видання «Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р.» [24], що видавався у Станіславові у 1918 р. Ці документи зараз можна знайти у мережі Інтернет на багатьох ресурсах, присвячених дослідженню історії ЗУНР. Також частина документів цього періоду міститься у книзі Т.Гунчака «Джерела до новітньої історії України», а також у томі 2 «Українська революція. Документи 1919-1921» [18].

У часи незалежності публікувалися й інші збірки документів та хрестоматії, де подані, наприклад, Тимчасовий основний закон ЗУНР (він надрукований у книгах «Конституційні акти України.1917-1920. Невідомі конституції України» [25] та «Україна в ХХ ст. Зб. документів і матеріалів (1900-1939) [26].

Якщо говорити про витoki документального підтвердження початку творення держави, до нього відносять виступ голова Є.Петрушевич 19 жовтня під час засідання УНРади, у якому він проголосив утворення на українських землях імперії Української держави. У самому документі писалося, що «Українська національна територія уконституується оцим як Українська держава» [47, с.84]. Цей виступ і внесене у резолюцію рішення Національної ради вважається першим офіційним політичним документом, у якому говорилося про створення української державності.

Своє місце у переліку джерел займала і галицька українська преса. творення державності на західноукраїнських землях сприяло розвитку української журналістики. З падінням австрійської влади припинили своє існування органи цензури, і це сприяло поширенню свободи слова та друку. З'явилися нові українські газети і журнали. Вони висвітлювали перебіг подій, у тому числі й підготовку до взяття влади. Так газета «Діло» писала про небажання австрійської сторони визнати законні вимоги українців, про діяльність УНРади, заходи щодо уникненню дефіциту продовольства, палива, медикаментів [10].

За браком кваліфікованих українських кадрів участь у підготовці газетних видань приймали відомі політичні та громадські діячі, а також діячі культури, науки, церкви. За час існування ЗУНР на її території видавалося понад 50 газетних і журнальних видань.

Найбільше видань (по 7-10 різних газет) виходили у містах Львів, Перемишль, Коломия виходили. Майже два десятки видань друкувалися у тимчасових столицях ЗУНР: Львові, Тернополі та Станиславові. Також виходили газети у менших повітових містах: Бережани, Борщів, Дрогобич,

Збараж, Золочів, Калуш, Кам'янка-Струмилова, Косів, Самбір, Сокаль, Стрий, Товмач, Чортків та ін. Тут здебільшого друкувалися 1 чи дві українські часописи. Один із журналістів, описуючи пресу ЗУНР, зазначав, що практично кожне місто і містечко мають хоча б одну українськомовну газету і всі вони займають чітку патріотичну державницьку позицію [46, с.568].

Чільне місце займали газети державних органів ЗУНР – парламенту та Державного секретаріату. Основним друкованим органом влади була спочатку щоденна львівська газета «Діло». На її сторінках говорилося про утворення УНРади, проголошення на західноукраїнських землях Української держави. Газета інформувала про перші засідання Національної ради, виникнення Державного Секретаріату, ухвалення Тимчасової конституції ЗУНР, інших нормативних актів.

У номерів за 1 листопада 1918 р. надруковані відозви УНРади «До населення Львова» та «Український народ». У них заявлялося «Український народ! Голосимо Тобі вість про твоє визволення з віковичної неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української держави». [47, с.86].

У цих документах доводилося до всього загалу Галичини про цілі української влади, наголошувалося, що з того часу українці самі вирішуватимуть свою долю. У цій газеті друкувалися повідомлення про формування уряду, прийняття конституції ЗУНР з її текстом, Закон про тимчасову адміністрацію. Захоплення Львова поляками змусило українські війська та уряд покинути старовинну столицю. Польські окупанти заборонили видання будь-яких українських газет.

Уряд переїхав спочатку до Тернополя, а на початку 1919 р. до Станиславова. У Тернополі видавалися газети «Голос Поділля» та «Український Голос». Та перебування вищих органів влади у цьому місті було короткочасним. На початку січня 1919 р. відбувся новий переїзд до Станиславова, де офіційним урядовим виданням стала заснована газета «Республіка» [46, с.568].

Ці та інші видання мали джерелознавчу цінність, бо у них найбільше подавалося матеріалів про державотворчу, політичну, законодавчу, адміністративну, організаційну діяльність УНРади, парламенту та уряду. Друкувалися закони, прийняті парламентом на першій сесії у Станиславрові, у тому числі й Закон про злуку з УНР. Газета «Республіка» 2 лютого 1919 р. надрукувала великий репортаж про Злуку 22 січня 1919 р. в Києві. Там містилися офіційні документи про об'єднання двох українських республік.

Також газети друкували інформацію про становище в республіці, новини з Української Народної Республіки, міжнародні події. На газетних сторінках висвітлювалися новини про діяльність місцевих органів управління. Там можна знайти публікації з економічного, соціального, національно-культурного, міжнаціонального життя республіки, про освіту, культуру. Після виїзду уряду ЗУНР за кордон офіційним виданням стала газета «Український Прапор» [47, с.343].

Окремими виданнями друкувалися збірники законів та інших нормативних актів. Серед них «Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах. Укр. Нар. Республіки» [24], а також «Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки» [17]. Крім них виходили ще випуски окремих державних секретаріатів. У цих друкувалися основні законодавчі акти, циркуляри, розпорядки, які стосувалися політичного та судового устроїв держави.

У повітових газетах теж розміщувалися окремі розпорядки уряду, парламенту, накази повітових комісарів і повітових рад. Серед видань, що мали постійну періодичність, були «Бережанський вісник», «Борщівський голос», «Громадська думка» м. Рудки, «Дрогобицький листок», «Збаражське Слово», «Покутський вісник» м. Коломия, «Станиславівський голос», «Стрийський вісник», «Товмацькі вісті», «Урядові вісти Косівського повіту» [46, с.464].

Мемуарна література займає особливе місце в історичних дослідженнях. Мемуарні джерела мають подвійний характер. Вони дають можливість з'ясувати долю її особи, котра є автором писання, її світогляд, внутрішні

переконання, а також, отримати погляд на історичні події безпосереднього очевидця чи навіть учасника цих подій

Також важливими для вивчення історії ЗУНР є спогади К. Левицького [28], М.Гуцулюка [27], Л.Цегельського [30], О. Кузьми [58], І.Макуха [29], у яких розкриваються різні сторони творення та розвитку ЗУНР, її політичної системи і системи судочинства [27, с.40].

Політик і державний діяч К.Левицький написав книгу «Великий зрив», у якій подав матеріал про виникнення української держави, формування уряду, який він очолював, становлення центральних і місцевих державних органів влади.

Серед провідних західноукраїнських діячів, котрі залишили ґрунтовні спогади про період ЗУНР, виділяють роботу Л. Цегельського «Від легенд до правди» [30]. У них йде мова про процес створення ЗУНР, проголошення української держави, формування Української Національної Ради, членом і учасником якої він був. Також Л.Цегельський займав посаду міністра Державного секретаріату внутрішніх справ, він формував цей секретаріат і його роботу. У листопаді 1918 р. саме Л.Цегельський поїхав на переговори до Києва щодо об'єднання українських держав. Він мав зустрічі з гетьманом П.Скоропадським, та лідерами Директорії В.Винничеком та С.Петлюрою. З останніми домовився про злуку двох українських держав, був автором тексту «Передвступного договору» про злуку, підписаного 1 грудня 1918 р. у Фастові. Цей документ пізніше ліг в основу Закону про злуку, ухваленого УНРадою 3 січня 1919 р. та підписання Акту злуки між ЗУНР та УНР 22 січня 1919 р. у Києві. Автор також дає багато описів різних діячів ЗУНР, не завжди коректних. За це один із діаспорних істориків І.Кедрин з цього приводу написав критичну роботу уже на працю самого Л.Цегельського. [51, с.37]

Особливе місце серед спогадів займає фундаментальна праця українського політичного діяча, члена уряду ЗУНР, правознавця та дипломата Михайла Лозинського. Вона має назву «Галичина в рр. 1918–1920» [66] і в ній відображено політичні процеси у Галичині в часи будівництва ЗУНР. У

передмові до видання М.Лозинський, який писав її в еміграції і не мав доступу до архівних джерел: «На скільки я сам був учасником подій, має вона [книга] до деякої міри мемуарний характер». Він пояснював читачам, що «де треба було опиратися виключно на документи (акти державної влади, преса і т. п.), я мусів обмежитися матеріалом, який міг зібрати в еміграційній обстанові» [66, с. 3].

Але написана М.Лозинським книга стала важливим джерелом для вивчення історії державності ЗУНР. Тому його сучасник, публіцист і політик І.Кедрин-Рудницький оцінював самого М.Лозинського такими словами: «Людина з високою освітою, публіцист, політик, член Державного Секретаріату ЗУНР... був першорядним знавцем тодішніх історичних подій, одним із нечисленних знавців різних закулісних махінацій» [51, с. VII]. Оцінюючи книгу М. Лозинського, сучасний історик Р.Піріг писав, що вона «основана на особистому досвіді державного будівництва та власних спогадах», є цінним та об'ємним нарисом політичної історії ЗУНР.

У своїй книзі «На народній службі» один із керівників державного секретаріату внутрішніх справ ЗУНР І.Макух аналізував діяльність політичних партій, їх провідників, розкриває структуру уряду, свого міністерства, його напрями діяльності. Він подав приклади роботи судових і правоохоронних органів ЗУНР, протистояння з польською армією, також назвав основні причини поразки українців у боротьбі за збереження своєї державності [29].

Багато істориків відзначають важливість спогадів ще одного учасника будівництва ЗУНР, відомого українського письменника А.Чайковського. Він в часи республіки був повітовим комісаром на Самбірщині, брав участь в становленні та розбудові української влади. Під впливом тих подій він написав спогади під назвою «Чорні рядки», у яких подав власний погляд на історичні події, а також висловив своє бачення причини невдач та поразки українців у боротьбі за свою незалежність.

Чимало спогадів відомих та менш відомих учасників будівництва ЗУНР, військових армії УНР були опубліковані у літературному альманасі «Літопис

Червоної калини». Цей журнал видавався в Галичині у 1920-1930 рр. колишніми вояками УГА, у ньому друкувалися чимало авторів і їхні спогади чи матеріали є цінним джерелом для вивчення історії ЗУНР.

Отже, мемуарна література та газетні видання є важливим джерелом при вивченні історії ЗУНР, її державного ладу, особливостей становлення політичної і правової систем.

Значна кількість документів, що стосуються творення ЗУНР, зберігається в Івано-Франківському державному обласному архіві, про що у своїй статті повідомляли О.Жерноклеєв та Л.Соловки. Серед цих матеріалів є газетна та журнальна періодика, що складається із номерів чи вирізок із часописів газетних матеріалів, приурочених появі ЗУНР.

Це стосується публікацій у газеті «Діло» на початку листопада 1918 р.

У ній були надруковані відозва Української Національної ради до населення Львова та краю 1 листопада 1918 р. У цій відозві УНРада заявляла про себе як найвищий орган влади і закликала населення до спокою і також спонукала українців утворювати «бойові відділи» для захисту. Ця політична відозва стала своєрідним правовим установчим документом, бо повідомляла населення про зміну влади і її перехід до рук українців. Також у ньому визначалися основи політичного устрою держави: громадянська, національна і віросповідна рівність, пропозиції національним меншинам поляків, євреїв і німців обрати до УНРади своїх представників, обіцялося провести вибори на демократичній основі до установчих зборів, що мали визначити майбутню державу [14].

Важливим рішенням УНРади стало формування 9 листопада 1918 р. уряду держави під назвою Державний секретаріат. Його головою призначено відомого галицького політика, лідера Української народно-демократичної партії К.Левицького. Уряд складався із 14 міністерств – Державних секретарств. Він був сформований на коаліційній основі, за партійними квотами до нього входили 8 представників від УНДП, 2 від УРП, по одному соціал-демократу та християнському суспільнику. Це означало, що усі провідні

політичні сили українців Галичини взяли участь у створенні виконавчого органу держави, відрядили до нього своїх посланців. Голова уряду був найвищим посадовцем у державі, сам уряд звітував перед парламентом [47, с.168].

Наступного дня, 10 листопада, члени уряду склали урочисту присягу на вірність українському народові і державі. Так у правовий спосіб була сформована вища влада республіки.

Важливим історичним джерелом, у якому йдеться про політичні й правові основи державного ладу, став ухвалений 13 листопада Українською Національною Радою Тимчасовий Основний закон держави, його конституція[14].

Тимчасова Конституція ЗУНР була основоположним юридичним документом, прийняття ширшої конституції планувалося пізніше. Майже зразу тимчасову конституцію було доповнено іншими законодавчими актами.

15 листопада 1918 року ухвалено Закон про доповнення складу УНРади представниками з повітів та великих міст. Невдовзі були проведені вибори делегатів, котрі доповнили склад УНРади, їхня кількість склала більше 160 депутатів. На підставі ширшого представництва цей орган перетворився на повноправний парламент, що приймав найважливіші правові акти держави.

Таким чином можна зробити висновок про те, що сучасна історіографія ЗУНР є достатньо широкою, складається із великої кількості монографій, колективних праць, наукових статей. У них в повній мірі відображено політичну історію, національне державотворення, правові основи будівництва держави, інші напрями її розвитку.

РОЗДІЛ 2.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ ЗУНР

Восени 1918 р. Німеччина та Австро-Угорщина програли війну. Австрійська імперія розвалювалася і українські політики в Галичині та Буковині прийняли рішення про створення власної української держави.

Щоб оформити у правильному правовому полі утворення державності був створений представницький орган українців Галичини і Буковини. Він виник унаслідок проведеного 18-19 жовтня 1918 р. з'їзду мужів довір'я з усіх українських етнічних земель імперії і отримав назву Конституанти [10].

Скликання Конституанти – всенародного колегіального тимчасовий представницького органу, який скликається спеціально для розроблення і ухвалення конституції держави. Він має вищий статус і спирається на всенародну підтримку та легітимність. Таким органом на західноукраїнських землях стала утворена 18 жовтня 1918 р. у Львові Українська Національна Рада (скорочено - УНРада). До її складу увійшли тогочасні українські депутати обох палат австрійського парламенту, крайових сеймів Галичини і Буковини, єпископи Української греко-католицької церкви, представники від українських політичних партій та студентських організацій (по 3 особи). До неї увійшли 33 депутати австрійського парламенту, 34 послы до Галицького сейму, 16 послів до Буковинського. Серед відомих постатей були митрополит А.Шептицький, єпископ УГКЦ Г.Хомишин, послы Ю.Романчук, К.Левицький, М.Василько, Л.Цегельський, Є.Левицький, В.Стефаник, С.Дністрянський та ін.. Головою ради було обрано Є.Петрушевича [56, с.134-135].

Таким чином галицькі українці сприйняли проголошений австрійським імператором Карлом I маніфест «До моїх вірних австрійських народів» (Додаток Б). Цим документом цісар погоджувався з можливістю виникнення державно-політичних автономій різних народів під його владою [1].

Свої дії українські делегати пояснювали маніфестом австрійського імператора, проголошеного 16 жовтня 1918 р. про право усіх народів імперії створювати свої національні державності, перетворити імперію на федерацію різних народів. Але більшість українців тоді уже хотіли жити в своїй окремій державі і не залежати від віденської влади.

19 жовтня під час засідання УНРади її голова Є.Петрушевич проголосив утворення на українських землях імперії Української держави. У документі вказувалося, що «Українська національна територія уконституується оцим як Українська держава» [47, с.84]. Це рішення Національної ради вважається першим офіційним політичним документом, у якому говорилося про створення української державності (Додаток А).

Засідання УНРади проходила у приміщенні українського Народного дому, за участю багатьох присутніх. Були виголошені доповіді двох учасників зборів С.Барана і Є.Левицького. Після обговорення затверджено Статут ради, повноваження її учасників, після чого вона набула статусу представницького органу. 19 жовтня більшістю голосів ухвалили постанову про утворення на етнографічних західноукраїнських землях імперії Української держави. У документі вказувалося, що «Українська національна територія уконституується оцим як Українська держава» [22]. Зверталися до усіх національних груп (меншин) визначити своїх делегатів до складу УНРади, щоб вони були представниками цих груп. У документі вказувалося, що УНРада оголошує перебирання влади у Львові, а у повітах та містах це мали зробити місцеві українські ради.

Виникнення восени 1918 р. на західноукраїнських землях української держави поставило на перший план потребу у визначенні її державного ладу. У юридичній науці під поняттям державний лад розуміють сукупність суспільно-політичних відносин, що виражають взаємозв'язки і взаємодію у механізмі організації та функціонування країни [94]. Якщо визначити функції державного ладу, то у першу чергу він відображає взаємини у трикутнику держава – суспільство – особистість. Також він визначає методи здійснення народовладдя

і методи здійснення державної влади. Цей процес робиться через форму державного правління та форму державного устрою. Щоб визначити усі параметри, потрібно встановити також роль права і закону в організації та функціонуванні держави.

У ході засіданні УНРади було ухвалено рішення про створення трьох спеціальних делегацій, до яких увійшли б члени ради як її представники у містах Відень, Львів і Чернівці. Віденська делегація (екзекутива), очолювана Є.Петрушевичем, складалася із депутатів парламенту Є.Левицького, Л.Бачинського, К.Левицького, М.Василька, Т.Окуневського, В.Бачинського, К.Трильовського та А.Лукашевича.

Кожна з них мала своє завдання. Група Є.Петрушевича (віденська делегація) (Додаток В) хотіла отримати офіційний дозвіл австрійського уряду на українське державне життя. Тому вона очікувала підтвердження свого рішення в австрійській столиці. У Львові діяла львівська делегація УНРади з виконавчими функціями, керівником якої став К.Левицький. Вона була найбільш активною, бо саме на впа вувесь тягар по підготовці та захопленню влади у Галичині. Подібні приготування робила також буковинська делегація, очолювана О.Поповичем [94]. Буковинці теж прагнули взяти владу в Буковині, щоб випередити такі ж наміри румунської сторони.

Діяльність цих делегацій, у яких були задіяні десятки членів УНРади, вказувала, що українські діячі планували поступовий правовий процес взяття влади через отримання згоди австрійського керівництва. Про це свідчили неодноразові звертання для легітимного перебирання влади як до уряду, так і до намісника Галичини К.Гуйна. На думку різних істориків, це підтверджувало пріоритет правового вирішення питання лідерами української сторони, які звикли до законних способів політичної і юридичної діяльності [88, с.31].

Львівська (галицька) виконавча делегація діяла на місці і організувала творення місцевих повітових комітетів, що мали стати повітовими органами влади. Її очолив К.Левицький, його заступниками стали І.Кивелюк та І.Макух, членами делегації були В.Бачинський, С.Баран, О.Назарук, І.Куровець,

О.Барвінський. Щоб опиратися на розгалужену структуру, ухвалили рішення про передачу у розпорядження УНРади партійних комітетів Української національно-демократичної партії (УНДП) [88, с.31].

27 жовтня своєю ухвалою львівська делегація УНРади прийняла ухвалу, у якій відзначалося завдання підготовки на сільському та міському рівні проведення виборів до місцевих рад, щоб ті після обрання уже могли на законних підставах керувати як державні органи. 28 жовтня вона утворила Харчовий уряд, якому доручалося організувати контроль, розподіл та зберігання продуктів харчування. Його головою призначили відомого громадського діяча С.Федака.

Але австрійські урядовці зволикали, а зростаюча загроза з боку поляків перехопити владу у Львові спричинила рішучість українських військових першими її взяти. У ніч на 1 листопада 1918 р. у Львові та багатьох повітових містах Галичини українські вояки колишньої австрійської армії захопили австрійські урядові установи, військові об'єкти, склади. Влада перейшла до рук українських офіцерів. Вночі керівник військового повстання сотник Українських січових стрільців Д.Вітовський доповів К.Левицькому про захоплення влади і передав її до рук УНРади [47, с.68].

У ніч з 31 жовтня на 1 листопада у більшості українських міст Галичини українські вояки австрійської армії теж захопили важливі державні і військові установи. Командували військами молоді українські офіцери, а також січові стрільці. Загальне керівництво повстанням залишалося у руках Д.Вітовського. Зранку 1 листопада 1918 р. на міській ратуші Львова вивісили синьо-жовтий прапор. Такі ж дії прапори стали свідченням української влади в багатьох повітах Галичини. Цей процес отримав назву Листопадовий зрив, означав початок української народно-демократичної революції.

Зранку 1 листопада у Львові були поширені відозви-плакати «До населення міста Львова» та «Український народе». У них повідомлялося, що найвищою владою на українських землях Австро-угорської монархії є Українська Національна Рада». У відозвах заявлялося, що українські

представники повинні зайняти усі урядові посади в повітах, усунути австрійських старост і чиновників, закликалося українське населення до озброєння та творення військових загонів, що мали забезпечити порядок і спокій. Особлива увага приділялася пошті, телеграфу, банківським установам, залізниці. Проголошувалася рівність у правах усіх громадян різних національностей, статі, віросповідання [10’].

Проголошена найвищим органом влади УНРада мала право приймати закони і юридичні акти, що мали найвищу юридичну силу. На той час австрійське намісництво під тиском революційних подій визнало українську раду повноважним органом і передало їй усю повноту влади. Намісник К.Гуйн своїм розпорядженням передав повноваження своєму заступнику В.Децикевичу, а той, посилаючись на рішення УНРади та цісарський маніфест від 16 жовтня, офіційно передав усю державну адміністрацію до рук українського представницького органу [15]. Таким чином відбувся процес законного заміщення влади внаслідок революційного виступу та волевиявлення українських представників УНРади.

По іншому відбувалися події в Буковині. Там 3 листопада в Чернівцях було скликане Всебуковинське віче, під час якого проголосили українську владу на українських землях провінції. Це викликало негативне відношення румунських політичних сил. Ще раніше Румунська національна рада заявила про неподільність території Буковини і приєднання її до Румунії. Війська сусідньої Румунії вторглися на буковинські землі, захопили Чернівці, та уся територію. Тому реально українська влада залишалася тільки в Галичині, вона поширювалася на територію у 45 тис. кв. км, де на той час проживало близько 4 млн. населення.

5 листопада 1918 р. український парламент прийняв ще одну відозву «Український Народе!», у якій підтвердив проголошені раніше права усіх громадян, закликав спільно будувати демократичну республіку [20, с.452].

Зміни у політичному житті вимагали вдосконалення структури і компетенції Ради. Потрібно було підтвердити представницький характер

УНРади як законодавчого органу. 12 листопада ухвалили постанову про потребу проведення довиборів, а 15 листопада 1918 р. був ухвалений Закон про доповнення складу УНРади представниками з повітів та великих міст[11]. Упродовж двох тижнів на місцях були проведені збори, на яких обирали таких делегатів. Планувалася певна кількість місць для послів від польської, єврейської та німецької меншин, але вони відмовилися це робити. Склад західноукраїнського парламенту склав трохи більше 160 осіб. Він відображав волю та інтереси українського населення держави.

Організація роботи УНРади проходила у сесійному режимі, під час яких ухвалювалися необхідні закони та розпорядки. Були розроблені порядок підготовки, розгляду, ухвалення юридичних актів загальнодержавного та повітового рівня, визначено спосіб їх оприлюднення. Вони мали забезпечити важливі перетворення в сфері державного будівництва, а також перетворення у національно-культурному та соціально-економічному житті республіки.

В складних умовах молода західноукраїнська держава формувалася як правова держава. Базовим документом, що ліг в основу її політичного та територіального устрою, став Тимчасовий Основний закон (конституція), ухвалений 13 листопада 1918 р. (Додаток Д).

Офіційна назва документа звучала так: «Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» [16]. Невеликий за своїми розмірами документ складався із п'яти важливих статей (артикулів), назва кожного вказувала на юридичний зміст.

У першій статті визначалася назва держави – «Західно-Українська Народна Республіка». Вона змінила попередню назву, що була запропонована 9 листопада як Західно-Українська Держава. ЗУНР встановлювалася в межах усіх українських земель колишньої Австро-Угорської монархії. Стаття друга «Границі» визначала території цієї держави. Відзначалося, що простір ЗУНР «покривається з суцільною етнографічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії, з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимерією і Буковиною», а також охоплювала частину

українських земель Закарпаття із центрами в комітатах Спиш, Шариш, Черніга, Уг, Берг, Угоча і Марамарош. («I. – Назва; II. – Границі; III. –; IV. –V. – Герб і прапор») і містив найнеобхідніші положення для початку функціонування держави [21, с. 5].

У третій статті (артикулі) «Державна суверенність» визначалася форма державного правління – народна (демократична) республіка парламентського типу. У четвертій статті «Державне заступництво» заявлялося, що права влади іменем держави виконує увесь народ через своїх представників, вибраних на основі загального, рівного, безпосереднього, таємного, пропорційного права голосування чоловіків та жінок. Цей підхід показував принцип демократичного творення держави, визначав характер політичного режиму. Вищими органами влади до скликання Установчих Зборів визначалися чинна Українська Національна Рада і виконавчий орган Державний Секретаріат. П'ята стаття тимчасового вищого закону визначала державні символи республіки. Ними стали притаманні історії галицької землі синьо-жовтий прапор та геральдичний знак княжої і королівської доби (герб) – жовтий лев на синьому полі [21, с.6].

Така поведінка українських керівників пояснювалася їхнім розумінням кінцевої потреби зберегти державно-правовий порядок, не допустити небезпеки виникнення юридичного хаосу. У цьому західні українські політики відрізнялися від своїх наддніпрянських колег-соціалістів, для яких правова процедура не мала важливого значення. Як відомо, за умов втрати адміністративного контролю над територіями, в УНР виникала загроза поширення анархії. У Галичині влада намагалася заздалегідь унеможливити подібний сценарій. Прагнення дотримуватися законів свідчило про збереження правової традиції, та запобігання загроз, що нависали над молодою державою.

Уся повнота адміністративної і виконавчої влади зосереджувалася в повноваженнях уряду – Державного Секретаріату. Він був сформований УНРадою 9 листопада 1918 року. Складався із 14 міністерств, що мали назву державних секретаріатів. Були утворені секретаріати внутрішніх справ, зовнішніх справ, військових справ, фінансів, юстиції, торгівлі та промислу,

шляхів, земельних справ. Таж вищими управлінськими структурами були секретаріати харчових справ, пошти і телеграфу, праці та суспільної опіки, суспільного здоров'я, освіти та віросповідання, публічних робіт. Першим головою Державний Секретаріату став прем'єр-міністр К.Левицький, (Додаток Г). авторитетний діяч УНДП, один із лідерів галицької політичної еліти [32, с.112]. 10 листопада 1918 року прем'єр і члени уряду склали присягу на вірність українському народові та державі, розпочавши практичну діяльність по управлінню. Склад цього уряду працював майже два місяці, до переїзду в Станиславів.

На початку січня 1919 року К.Левицький подав відставку, його місце зайняв один із державних секретарів С.Голубович. За рахунок об'єднання секретаріатів їх кількість скоротилася до десяти. Були ліквідовані секретаріати праці та суспільної опіки, суспільного здоров'я, перетворені на відділи, що увійшли до складу секретаріату внутрішніх справ [39, с.77]. Змінювалися і керівники частини секретаріатів, але в цілому уряд працював без перебоїв.

Переїзд до Станиславова співпав із зміною структури вищого законодавчого органу. 4 січня 1919 р. Українська Національна Рада ухвалила закони, спрямовані на удосконалення системи ухвалення рішень. Керівним робочим органом ради стала Президія, до складу якої увійшли президент (голова) УНРади та чотири його заступники. Запровадження посади Президента не означало, що ЗУНР змінює свою парламентську форму правління на президентську чи змішану. Ця назва посади відповідала поняттю спікера в парламенті [3]. Президент скликав засідання Української Національної Ради і головував на них. За його відсутності такі ж повноваження мали заступники президента. Це дозволяло зберігати керівництво парламентом у постійному функціональному стані.

Також був ухвалений Закон «Про Виділ Української Ради» Виділ став колегіальним керівним органом Української Національної Ради. Він складався із 10 осіб, його як і президію очолював президент (голова) УНРади. Рішення ухвалювали спільно і відповідно підписувалися головою та кимось із членів

Виділу. До повноважень цього органу належали такі функції: призначення членів уряду; оголошення амністії; затвердження і публікація законів та розпорядків [2]. Упродовж дії цих законів постійним головою Президії та Виділу УНРади залишався Є.Петрушевич. До складу Президії входили представники від основних політичних партій, вони ж були і членами Виділу. Членами Виділу стали Л.Бачинський, С.Вітик, А.Горбачевський, Г.Дувіряк, М.Новаковський, Т.Окуневський, О.Попович, А.Шмігельський, С.Юрик. До складу Президії ради увійшли Є.Петрушевич, його заступники Л.Бачинський, С.Вітик, О.Попович, А.Шмігельський. До робочого органу Президії, що мав назву Секретаріату УНРада були зачислені секретарі С.Витвицький, О.Устиянович, С.Сілецький [33, с.249]

22 січня 1919 р. у Києві делегація ЗУНР підписала Акт злуки ЗУНР та УНР, за результатом якого ЗУНР увійшла до складу УНР на правах державно-територіальної автономії. Вона отримала назву Західну область УНР (ЗО УНР). Але об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через низку обставин не було тоді доведено до логічного завершення. Акт Злуки визначив загальні підходи, але не міг юридично вирішити усі проблеми, пов'язані із реальним об'єднанням двох республік в єдину державну одиницю [74]. За формою державного устрою УНР після злуки не могла вважатися унітарною державою, але й назвати її федерацією було б невірно. У ЗО УНР продовжили діяльність попередні органи законодавчої та виконавчої влади, що зберегли усі свої повноваження. Їх компетенція поширювалася на підконтрольні території. Влада Директорії УНР й надалі обмежувалася територією на схід від р. Збруч. Кожна з держав утримувала та керувала власними військами. Їх загальне керівництво узгоджувалося на військовому і політичному рівнях, але командування арміями були різні і діяли, виходячи із своїх завдань [74].

Юридичне оформлення остаточної злуки було передбачено на скликаних у майбутньому загальноукраїнських Установчих Зборах. Але польський наступ на ЗУНР та більшовицький на територію УНР унеможливили вибори цього вищого державного органу. На думку історика П.Гай-Нижника УНР та ЗУНР

після Акту злуки залишалися двома національними українськими державними утвореннями скріплених конфедеративним об'єднання [38] (Додаток 3).

Через подібний неврегульований юридично зв'язок парламент ЗО УНР продовжував приймати важливі закони, спрямовані на розвиток системи державного управління. Національна Рада вважала себе тимчасовим органом і тому 31 березня 1919 року ухвалила Закон про скликання Сойму ЗО УНР [4]. Це мав стати постійно діючий законодавчий орган, який би визначав усю внутрішню політику в країні. Для забезпечення майбутніх виборів до Сойму, УНРада у квітні 1919 р. прийняла відповідний закон про вибори. Посли Сейму обиралися зі національно-пропорційною системою, що гарантувало всім національним меншинам право мати своїх представників у парламенті.

Цим законом визначалося загальне, рівне, пряме, таємне і пропорційне виборче право для всіх громадян держави. Право обирати отримували громадяни ЗО УНР без різниці статі, що досягли 21 року. Обраними могли стати учасники виборів, яким виповнилося 25 років. Не мали право участі у виборчих процедурах душевнохворі та засудженні судом за вчинення злочину. За складом парламент (Сойм) мав складатися із 226 послів. Передбачалося, що більшу частину будуть мати українці 160 місць (70,8 %), решту, представники національних меншин: поляки – 33 місця (14,6 %), євреї – 27 місць (11,9 %), німці 6 місць (2,7 %) [56].

Але, невдачі в українсько-польській війні не дали можливості українцям реалізувати ухвалені конституційні закони та скликати повноправний представницький орган.

У тяжкі для існування ЗУНР часи, 6 червня 1918 року Є. Петрушевича було проголошено Диктатором ЗУНР. Це було зроблено з метою повної централізації влади як законодавчої та виконавчої, так і військової [12].

Отже, законодавчі акти конституційного характеру, які ухвалила Українська Національна Рада упродовж півроку своєї діяльності, дозволили забезпечити формування політичного устрою ЗУНР, що ґрунтувався на засадах демократії, рівності прав громадян, можливості участі у політичному житті

політичних партій. За формою правління ЗУНР визначалася як парламентська республіка, у якій законодавча влада належала Українській Національній Раді, а виконавча влада – уряду, Державному секретаріату.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ

Державно-правове становлення ЗУНР знайшло своє відображення у багатьох дослідників, серед яких Я. Дашкевич, О. Карпенко, В. Книш, П.Кульчицький, М.Литвин, С.Макарчук, Ю. Сливка, які доклали значних зусиль у пошуку, і опрацюванні джерел, їх використанні під час написання власних робіт.

1. Якщо виходити із документальної основи забезпечення правової системи республіки, то в сучасній історіографії документальний масив поділяють на такі види документів.
2. Документи вищих органів влади і управління ЗУНР (ухвалені закони та постанови західноукраїнського парламенту УНРади та виконавчого органу Державного секретаріату, що ухвалювалися для всієї території і мали найвищу юридичну силу);
3. Документи місцевих органів влади та управління ЗУНР (до них належали ухвали і розпорядки державних повітових комісаріатів, розпорядження міські комісарів, а також представницьких органів повітових і міських рад які мали назву прибічних і рішення яких носило рекомендаційний, а не обов'язків характер);
4. Документи політичних партій, громадських, культурних, військових організацій, тобто структур, що через свої представників у владі впливали на формування правового поля держави;
5. Документи, ухвалені на міжнародних конференціях та міжнародними організаціями – вони зобувязували владу республіки враховувати подібні рішення у своїй діяльності;
6. Заяви і виступи державних і політичних діячів ЗУНР, що мали офіційних характер і впливали на загальну політичну лінію;
7. Матеріали газет, журналів, періодичних і неперіодичних видань, у яких відображалася нова правова база для функціонування держави [33, с.46].

Становлення правової системи в ЗУНР перебуває у полі уваги сучасних юристів. Серед найвідоміших авторів можна назвати імена таких науковців як О.Вічаренко, В. Кульчицький, М.Луцький, М. Мацькевич, Б. Тищик та ін. Вони дали політичну і юридичну характеристику правових норм та кодифікаційних документів і відзначили відповідне роль схвалюваних урядовцями законодавчих і розпорядчих актів.

Дослідник правової системи ЗУНР П. Кульчицький виділяв такий аспект формування правової культури: важливим був не сам факт ухвалення закону чи нормативного акту, а його дія і строк цієї дії, вплив на реальне життя, та його наслідки для тогочасного суспільства. Основою класифікаційної схеми П.Кульчицький визначив термін дії законодавчих актів, поділивши нормативні акти ЗУНР на три групи:

1) постійні – вони діяли з моменту ухвалення і без обмеження строку (як приклад закон «Про суди в ЗУНР», «Про державну прокуратуру», «Про адвокатуру»);

2) тимчасові – що мали обмеження у термінах до моменту ухвалення більш досконаліших актів (це скажімо, Тимчасовий основний закон, що мав діяти до моменту ухвалення широкої Конституції, закон «Про тимчасову організацію судової влади»);

3) надзвичайні – документи, покликанні до ухвалення реаліями військового стану, що регулювали відносини на період дії такого становища – мова йшла про запровадження якихось майнових, санітарних, карантинних обмежень на конкретній території чи населеному пункті [63, с. 113].

Дослідник права М.Луцький систематизуючи нормативну правову основу навів класифікацію основних правничих джерел, що розкривають процес державного будівництва ЗУНР. За основу була взята характеристика нормативно-правових документів, що лягли у підвалини правового устрою республіки. Оскільки ці документи формувалися за принципами старого австрійського права, то збереглася їх галузева належність. Масив документальних джерел за напрямками відображав конституційне, цивільне,

кримінальне законодавство. Після об'єднання із УНР виникла потреба узгодження правової бази і з відповідною основою наддніпрянської держави. У питаннях зовнішніх взаємин з УНР виділялася частина документів зовнішньополітичного спрямування. Основний акцент спрямовувався на визначення напрямків правового творення та потребу збереження з попередньої австрійської правової системи юридичних норм у системі права ЗУНР. [67, с.36].

Уряд та парламент ЗУНР в короткий час змогли ухвалити низку законопроектів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин конституційного, цивільного, кримінального та процесуального права, в аграрній, адміністративній та інших сферах. Це була послідовна і одночасно швидка робота законодавців, частина з яких мали відповідний юридичний фах і розуміння потреб правового забезпечення через власний досвід парламентської, політичної чи фахової діяльності.

Тож в основу правової системи ЗУНР М.Луцький поклав масив юридичних документів таких груп:

- 1) ухвалені Українською національною владою ЗУНР нові закони і розпорядки, що формували нормативно-правову базу;
- 2) частину колишнього австрійського законодавства, що не суперечила принципам будівництва молодій українській державі, і була підставою для вирішення нагальних суспільних питань;
- 3) норми традиційних прав та звичаїв, що були притаманні суспільству помімо писаних законів, особливо в австрійський період.

Подібна класифікація не стала універсальною, бо нерідко норми тих чи інших рішень тісно між собою перепліталися. Тобто чистого розмежування бути не могло. Частина ухвалених законів мала в своїй основі принципи австрійського законодавства, частина актів, спрямованих на розширення національних прагнень українців враховувала елементи звичаєвого права. Для революційної доби це був оптимальний підхід пристосування законодавства до викликів часу. До цього додавалася потреба перенесення до правової системи

ЗУНР і правових норм Української Народної Республіки після об'єднання двох українських держав в єдину внаслідок Акту злуки 22 січня 1919 р. [33, с.34].

Відомо, що основою правової системи держави є законодавчі і конституційні акти, які визначають систему влади і повноваження вищих органів влади та управління, органів місцевої влади та самоврядування. Також вони регулюють діяльність судових органів, систему судочинства та правопорядку. Подібні документи мають конкретні назви і ступінь їхньої ваги, підпорядкованості та зобов'язуючої сили. Якщо говорити про акти нормативно-правового характеру ЗУНР, то до них відносилися наступні види документів: закони, ухвали, розпорядки, обіжники, циркуляри, накази тощо. Усі вони мали свій порядок ухвалення, введення в дію, оповіщення.

Найвищий законодавчий орган – УНРада ЗУНР видавав такі види загальнообов'язкових документів: я закони, розпорядження, ухвали. Їхня дія була прямою та складала основу для всіх інших нормативних актів. Крім того парламент ухвалював також відозви і заяви, що мали рекомендаційний характер. Як згадувалося вище, одним із основоположних конституційних законів стала ухвалена 13 листопада 1918 р. мала конституція, закон, де визначалися основні ознаки новоствореної держави: народний суверенітет, республіканська форма правління, дотримання законності і порядку.

Як вказувалося в пояснювальній записці «В Народній Республіці не може бути суверена та підданих. Всі громадяни без різниці мови, віри, стану, статі є рівні, вільні». Також визначалися підвалини правопорядку: «Не може бути прав без обов'язків і обов'язків без прав». Стосовно поширеності цього принципу на громадян стверджувалося, що доступ до прав і обов'язків матимуть усі громадяни республіки: «Не може бути просвічених і темних, привілей науки і просвіти мусить зникнути, вони повинні всім бути доступні» [21, с.169].

Судовий устрій ЗУНР визначався у прийнятому УНРадою 21 листопада 1918 р. законі «Про тимчасову організацію судів і судочинства». У першому артикулі писалося, що закони і розпорядки, на основі яких у колишній австрійській державі здійснювалося судочинство, якщо вони не суперечать

державності ЗУНР, залишаються до моменту їх заміни правочинними, і на їх основі має вестися судівництво. Мова йшла про безперервність і наступність правової основи, уникнення вакууму влади

У другому артикулі заявлялося, що закони, які раніше забезпечували інтересів колишньої австрійської держави, армії та її органів, мають тепер інше призначення. В нових умовах вони повинні аналогічно застосовуватися «для охорони прав і інтересів Західно-Української Народної Республіки, її армії та її органів».

Третім артикулом повідомлялося, що усі колишні суди стають судовими органами ЗУНР і «обов'язані в її імені виконувати далі спорове, неспорове і карне судівництво» [21, с.133].

Так формувалася власна судова влада, що мала в собі поєднання раціональної потреби опертися на діюче право (австрійське) в частині практичного застосування у цивільних, кримінальних, земельних справах і разом з тим творити новий судовий лад з огляду на політичні чи державні потреби.

Такий підхід багато дослідників трактували по різному. Комуністичні історики звинувачували владу ЗУНР в реакційності, що вона залишила старе імперське законодавство, щоб тримати у покорі «трудящих». Це диктувалося простими і деструктивними аргументами – спочатку треба зламати «старе», а потім будувати «нове».

Частина сучасних дослідників теж висловлюються про консерватизм провідників ЗУНР. Їм закидають звинувачення у тому, що замість проведення революційних змін вони залишали австрійські норми, що ніби то гальмували зміни в українській державі. Інші погоджувалися з думкою діаспорного науковця М.Стахіва, який пояснював бажанням діячів ЗУНР зробити свою державу «державою з правлінням права». Сам М.Стахів розумів проблему формування держави, особливо пригнобленого раніше народу. Він писав, що в короткий термін видати нові, оригінальні закони було неможливо, «отже мусіли

залишатися старі закони, щоб не було хаосу, які мали підлягати поступовій зміні або заміні» [83, с.53].

Важливим законом, що визначав систему органів влади у республіці, став ухвалений 16 листопада 1918 р. «Закон про тимчасову адміністрацію». Цей закон мав на меті впорядкувати систему органів влади в новоствореній республіці. У ньому відображалися напрями здійснення державної й адміністративної влади в ЗУНР. Документом закріплювався важливий принцип спадкоємності та тимчасової правової дії законів та інших нормативних документів колишньої австрійської держави. Це стосувалося тих розпорядків, що не суперечили програмі будівництва української державності. Закон дозволяв можливість для колишніх чиновників австрійської влади продовжити державну службу уже на користь ЗУНР. Для цього потрібно було власноруч скласти письмову присягу на вірність Україні. У тогочасній термінології це називалося «приреченням», і виглядало як юридична згода на службу новій державі.

У системі державної влади важливе місце займала посада керівники повітової адміністрації ЗУНР. Вона отримала назву державний повітовий комісар, якою замінили попередню посаду часів австрійської влади – повітового старосту. Після Листопадового зриву у повітах Східної Галичини посада державний повітовий комісар як правило доручалася одному з членів підготовчого комітету чи лідерів місцевої інтелігенції. Повітових комісарів обирали делегати громад (їх у Галичині називали «від поручниками»), і затверджувала Львівська делегація УНРади, якій у перші дні листопада 1918 р. комісари підпорядковувались. Такий порядок затвердження був у перші дні творення держави, до моменту формування Державного секретаріату [21, с.501].

Початкова офіційна назва: «Повітовий комісаріат Української Національної (Народної) Ради». Функції і повноваження комісаріатів напередодні Листопадового зриву 1918 р. регулювали «Устав і Інструкції для повітових органів Української Національної Ради». Документ передбачав, що

повітовий комісар як найвищий посадова особа громадської національної влади в повіті і виконавчий орган УНРади:

- повинен був утілювати в життя усі розпорядження УНРади і її делегацій;
- видавати розпорядження з метою збереження публічного спокою, зокрема накази щодо встановлення громадських органів правопорядку в повіті;
- забороняти самовільні виступи проти нацменшин; керувати всім національно-політичним життям у повіті й визначати час публічних організованих національних виступів задля оборони української державності [75].

Сфера діяльності державного повітового комісара передбачала підготовку, разом з повітовим комітетом УНРади, заходів для взяття в українські руки всієї політичної адміністрації повіту; складання списків керівників та службовців повітової адміністрації, фінансових органів, пошти і телеграфу, залізниці тощо.

У разі надзвичайної потреби комісар повинен був призначити всіх службовців і обійняти адміністрацію повіту, усунувши при цьому ворожі українській державності органи і виконувати розпорядження УНРади. Завданням державного повітового комісара перших днів взяття влади у повіті було:

- організувати збройний підрозділ, головно молоді, під проводом досвідчених військових і подбати про його вишкіл;
- забезпечити населення продовольством; подбати про збір коштів на потреби УНРади;

переконати нас. повіту в потребі нормалізувати відносини з єврейською та німецькою меншинами.

Державний повітовий комісар повинен був координувати свої дії з УНРадою та з комісарами сусідніх повітів. Після утворення Державного секретаріату комісаріати ввійшли в підпорядкування центральному

виконавчому органу ЗУНР. Першим державним актом, що визначив компетенцію повітових адміністративних органів, став названий вище «Тимчасовий Закон про адміністрацію ЗУНР», ухвалений 16 листопада 2023 р. Документ продовжував дію законів і розпоряджень колишньої Австро-Угорської монархії, якщо вони не суперечили державності ЗУНР. Усі адміністративні державні установи перейшли в підпорядкування Державного Секретаріату у Львові [75]. Уряд був для повітових комісаріатів найвищим органом влади, останньою інстанцією у всіх справах, що підлягали раніше австрійському міністерству.

Державний повітовий комісар став у повіті головним керівним органом. Він призначався і звільнявся Державним секретарем внутрішніх справ. Комісар мав право й обов'язок приймати присягу урядовців на вірність інтересам ЗУНР; видавати розпорядження у разі, коли урядовці відмовлялися від держслужби, подавати такі рішення на затвердження уряду; затверджувати рішення повітових органів; наполягати на виплаті платні службовцям; давати дозвіл на носіння зброї цивільному населенню; провадити нагляд над діловодством усіх урядів громадських інституцій повіту й висловлювати Державному секретаріату свої пропозиції щодо їх діяльності [70]. Повітові військові коменданти та коменданти жандармерії підлягали державному повітовому комісару виключно в питаннях громадської безпеки.

Разом з тим, влада державного повітового комісара не поширювалася на керівництво судами, поштою, телеграфом, залізницею, соляними копальнями та доменами, дозволяючи втручатися в справи цих інституцій лише в надзвичайних випадках. Більшість із державних повітових комісарів були обрані на місцях, лише в кількох повітах призначені центральною владою ЗУНР. Затвердження урядом цих призначень тривало до кінця 1918 р. [76].

Законодавці ЗУНР приділяли значення процесуальним нормам, які б дозволяли місцевим органам та громадянам отримувати інформацію про ухвалені нормативні акти та їх значення. Так 4 січня 1919 р. УНРадою був ухвалений акт «Про спосіб оповіщення законів і розпорядків» [5]. Ним

передбачалося, що усі ухвалені закони повинні були публікуватися у «Віснику законів і розпорядків» (Додаток Є).

Порядок оприлюднення передбачав необхідність підпису Президента УНРади під законами, у випадку ухвалення розпорядків їх міг підписати відповідальний секретар. Час набрання чинності актів визначався у самому законі, або ж вступав у дію на восьмий день з часу публікації [5]. Офіційні акти та розпорядки урядових структур чи служб, а також оголошення судів, державних прокуратур, карних установ, адвокатських і нотаріальних палат офіційно публікувалися у щоденнику «Республіка» [21, с.112].

Закон «Про вживання мови у внутрішнім та зовнішнім урядуванні державних властей і урядів», 15 лютого 1919 р., визначав, що у ЗУНР державна мова – українська, важливі державні закони і розпорядки потрібно оголошувати також польською та єврейською, усі інші мови могли мати підтримку для свого розвитку з боку уряду [21, с. 119].

На особливу увагу заслуговує Закон «Про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців». Його ухвалили на сесії парламенту 8 квітня 1919 р. У ньому йшлося про те, що всі мешканці західноукраїнських земель, хто на момент прийняття закону належав до будь-якої міської чи сільської громади, мали право стати громадянами ЗУНР без огляду на стать, національність, походження [21, с.216-217]. Ті, хто відмовлявся від набуття громадянства, вважалися чужинцями.

Конституційне законодавства в ЗУНР розроблялося і після окупації її території польськими військами. Про це свідчить проект Конституції ЗУНР 1920 р.. автором якої був відомий український юрист Станіслав Дністрянський. Він складався із трьох розділів (глав): «Держава і право», «Державна влада» та «Право народів на самовизначення», поділених на 130 положень (статей). У цьому документі передбачалося збереження основних засад конституційного устрою, визначеного ще у Тимчасовому основному законі від 13 листопада 1918 р., але деталізувалися функції органів державної влади, судових органів, права та обов'язки громадян різних національностей [68].

Серед норм цивільного права найважливіше значення мали положення Закону «Про земельну реформу». Він був затверджений УНРадою 14 квітня 1919 р., його автором вважають ще одного відомого правника, віце-президента УНРади Л.Бачинського. У законі збереження права приватної власності; проголошувалася конфіскація земель польських поміщиків, церков, монастирів, різноманітних установ, а також набутих із метою спекуляції та тих, що не обробляли власники своїми силами; заявлялося, що націоналізовані землі віддавалися у розпорядження державного земельного фонду, звідки якого і мали наділятися могли надаватися у власність безземельним та малоземельним селянам, конфіскація була оплатною з боку держави. Не підлягали оплаті землі, відібрані у власників, котрі воювали проти української держави; колишні цісарські маєтки часів Австро-Угорщини; набуті в незаконний спосіб (спекуляцією) в роки війни [48, с. 55].

13 лютого 1919 р. був ухвалений Закон «Про основи шкільництва», який дозволив поряд з державними українськими школами, створювати приватні та національні навчальні заклади. Крім того, планувалося відкриття українського університету [84, с.114].

Названі закони належали до групи національних нормативно-правових актів, які ініціював уряд ЗУНР, а пізніше ЗОУНР, щоб вирішити нагальні питання. Тому залишалися діючими ще ті австрійські закони, котрі не суперечили українському інтересу. За висловом сучасного юриста П.Кульчицький, австрійське законодавство було повноцінною частиною національного законодавства ЗУНР, а час його дії визначався до моменту прийняття власних законодавчих актів. [63, с. 112].

Збереження окремих норм австрійського законодавства пояснювалося також браком належної кількості професійних кадрів, особливо в частині цивільних та кримінальних правовідносин. Але дослідники права сходяться на думці, що збереження частини австрійського законодавства було доцільним через його наближеність до визнаних європейських демократичних традицій,

відповідало принципам тогочасної європейської правової свідомості а також засадам християнської етики та моралі [68, с. 36].

У правовому полі ЗУНР також застосовувалися звичаї та традиції, що трансформувалися у певні релігійні та моральні настанови суспільства. Провісником цього була греко-католицька церква, завдяки участі її священиків у національно-культурному і політичному відродженні Галичини початку ХХ ст. Християнські мораль та етика українців проявлялися у правовій лояльності та толерантності до супротивника навіть в умовах польсько-української війни 1918-1919 рр., коли українська сторона намагалася дотримуватися звичаїв і традицій війни [70, с.259].

У повітах керівним органом повітової влади стала посада повітового комісара. Це були найвищі державні посадовці, які мали права та обов'язки щодо широкого кола питань. Вони відповідали за контроль та регулювання адміністративних і громадських відносин у повіті. У питаннях військової і громадської безпеки повітовому комісару підпорядковувалися військовий комендант та комендант жандармерії. Але цивільна влада не могла втручатися у справи військових, тільки координувала питання мобілізації, забезпечення військових провіантом, фуражем та допомоги у господарських питаннях. Також повітовий комісар мав тісно співпрацювати з повітовим харчовим урядом. Влада повітового комісара не поширювалася на ті галузі, які залишалися у прямому підпорядкуванні уряду: суди, пошта, телеграф, залізниця, за ним зберігалася право у випадку саботажу або ж зловживань вжити необхідні адекватні заходи [75].

Також у повітах формувалися повітові ради та прибічні громадські ради у містах та селах. Вони мали представницькі функції, і дорадчий голос до ухвалення рішень комісаром. Таким чином, місцева владна адміністрація відображала прагнення тогочасних державних діячів поєднати представницький демократизм місцевих рад з вертикальною підпорядкованістю виконавчих органів влади. Це була така владна вертикаль: уряд – повітовий комісар – міський (громадський) комісар [76]. В умовах воєнного стану це була

мають найбільш доцільна формула застосування директивних та демократичних підходів в організації влади на місцях.

Влада ЗУНР не тільки сформувала необхідну нормативну базу, але й забезпечила її реалізацію, донесення інформації до широких мас населення. Це забезпечувалося шляхом випуску тематичних збірників законів і розпорядків, інших нормативних документів [33, с.186]. Також діяльність органів влади висвітлювалася через друкування правових актів у багатьох газетах республіки.

Процедура заміни старих органів лади на нові почалася ще 1 листопада 1918 р. Тоді на всій території держави були ліквідовані австрійські управлінські структури, усунуто найбільш реакційних шовіністично налаштованих чиновників. Місцеві комітети по підготовці повітання та народ кликалися до творення нових національних владних органів. У короткі терміни були організовані у більшості повітів і міст вибори до місцевих органів влади і управління. Такими органами стали: у селах та містах громадські та міські комісари; у повітах державні повітові комісари. Це були органи виконавчої влади, що наділялися великими повноваженнями.

Водночас, щоб забезпечити своєрідний громадський контроль за діяльністю комісарів та їх команд, формувалися «прибічні ради», з правами дорадчого органу. Процедура затвердження була доволі чітка. Державного повітового комісара на посаду призначав державний секретар внутрішніх справ. Комісар був підзвітний міністру та відповідному секретаріату [46, с.256].

Сільських, міських комісарів а також громадські «прибічні» ради обирали мешканці відповідних територій населення. Повітовий комісар був вищим представником влади у повіті. Йому належало право затверджувати обраних населенням кандидатур сільських і міських комісарів. Також він за потреби чи ситуації міг розпустити дорадчі ради, після чого оголосити проведення нових виборів до них.

Державним повітовим комісарам доручалося:

- 1) оберігати інтереси української державності та протидіяти будь-яким спробам завдати їй шкоду;

- 2) приймати присягу від службовців повітових служб;
- 3) приймати рішення у випадку відмови австрійських службовців від виконання своїх обов'язків (мова йшла про можливість зберегти професійні кадри, якщо вони готові були у письмовий спосіб скласти присягу Україні);
- 4) затверджувати розпорядження повітових властей;
- 5) давати дозвіл на носіння зброї цивільному населенню (при умові що це була мисливська зброя чи якісь місцеві міліційні відділи);
- 6) здійснювати нагляд за діловодством усіх державних органів і службових осіб у повіті [56, с.30].

Закон про тимчасові адміністрації визначав також порядок виборів, будову та значення «прибійних» національних рад.

Таким чином, у короткий термін було сформовано досить чітку систему центральних та місцевих органів влади і управління. Це робилося в умовах краху старої австрійської влади. Варто погодитись з канадським істориком О. Субтельним, що «надзвичайно швидке й ефективне створення адміністративного апарату являло собою досягнення, що його могли повторити рідко які з нових східноєвропейських держав, не кажучи вже про уряди Східної України».

Державні повітові комісаріати очолили відомі українські громадсько-політичні діячі. У числі таких постатей були колишні послы до австрійського парламенту та Галицького Крайового сейму, діячі УНДП та УРП, члени УНРади: Л.Бачинський (Станиславів), С. Витвицький (Львів), А. Горбачевський (Дрогобич), В.Загайкевич (Перемишль), М. Король (Жовква), І.Макух (Товмач), Т.Окуневський (Городенка), А. Чайковський (Самбір) та ін. Про високий освітній рівень місцевого керівництва ЗУНР свідчив факт, що із 48 комісарів політичних повітів 25 осіб мали докторський ступінь, були справжніми фахівцями у своїй професійній справі: юристами, лікарями, педагогами, і водночас стали добрими адміністраторами та управлінцями [76].

Основу правової системи держави визначає спосіб організації судової влади. У ЗУНР безпосередньо відповідав за розвиток судівництва Державний

секретар судівництва, очолюваний О.Бурачинським. Саме йому належить ініціатива здійснити перебудову судівництва в республіці [48, с.34]. У листопаді ЗУНР як новостворена держава відразу поширила свою владу на усі важливі сфери суспільних відносин, у тому числі й судочинство. За короткий час проведено якісні зміни у функціонуванні різних судових інстанцій.

Формування судової системи ЗУНР здійснювалося парламентом у відповідності закону «Про тимчасову організацію судів і влади судейської» від 18 листопада 1918 р. Законом передбачалося на перехідний період збереження частини австрійських законів як основи судочинства задля уникнення анархії та безпорядків. Тому ці закони зберігали чинність на території ЗУНР. За законом «Про тимчасову організацію судів і влади судейської» від 21 листопада 1918 р. всі суди ставали судами ЗУНР. У них продовжували розглядатися кримінальні та цивільні справи, забезпечуючи безперервність судочинства. Повітові суди колишньої австрійської системи оголошувалися повітовими судами ЗУНР, а окружні суди - окружними судами ЗУНР. Законом було передбачено також суди вищих інстанцій. Планувалось утворення Найвищого державного суду у Львові [86, с. 191-192]. Створена в короткий час судова система ЗУНР певним чином відрізнялася від попередньої характером здійснення влади. Однак структура судів, у тому числі поділ на звичні рівні-інстанції, був залишений як оптимальний. Повітові суди ставали судами першої інстанції. Вони мали функціональний поділ на цивільний, кримінальний і виконавчий відділи, кожен з яких мав свій напрям розгляду справ.

Кримінальний відділ розглядав справи про неповагу до влади, неповагу до державної символіки, та злочини малої та середньої важкості. Там зберігалася змагальна процедура, передбачалося використання у складних кримінальних справах судів присяжних, але через численні незручності і перепони, пов'язані з військовим станом, його діяльність була на рік перенесена .

У цивільних відділах йшов розгляд майнових та немайнових, економічних справ: купівлі-продажу майна чи сплати аліментів, оренди, позики та встановлення батьківства та ін.

Окружні суди ЗУНР були другою інстанцією для повітових судів, в яких можна було оскаржити рішення та вироки, які були винесені в повітових судах. У їх юрисдикції перебували кримінальні справи про важкі злочини та цивільні справи, які не підпадали під юрисдикцію повітових судів. [62, с. 85-89]. Передбачалося створення найвищих апеляційних судових установ Вищого Суду та Найвищого Державного Суду, але вони практично так і не розпочали свою роботу.

Група документів УНРади регулювала питання про створення правоохоронних органів, покликаних забезпечувати громадський порядок і безпеку у тилкових повітах республіки. Таким органом стала Українська Державна Жандармерія, закон про яку був ухвалений 6 листопада 1918 р. Наступні акти «Про внесення змін до закону про жандармів», «Про створення Корпусу Української Державної Жандармерії», про присвоєння чергових звань «старшинам українського Війська і Жандармерії» доповнювали нормативну основу діяльності цієї структури, яка стояла на варті безпеки країни всередині [63].

Документальними джерелами для відображення діяльності органів жандармерії ЗУНР є також газетні повідомлення, інформації, редакційні статті, крайової преси. Їх вивчення та використання дає можливість прослідкувати не лише основні напрями діяльності силових структур органів охорони суспільного порядку, а й визначити ефективність виконання обов'язків, покладених на них державними інституціями, рівень співпраці з повітовими комісаріатами.

Ще один правоохоронний орган, що виник в результаті становлення української держави, отримав назву міліція – свого роду добровільні громадські відділи, покликані доповнювати функції жандармерії в охороні публічного

порядку. Вони підпорядковувалися міським комісарам і сільським старостам, мали добровільну природу діяльності.

Процеси формування як органів міліції, так і жандармерії в повітах відбувалися фактично одночасно, проходили паралельно і у взаємодопомозі. Становлення міліції на місцях відбувалося під керівництвом адміністративних органів та регулювалося ними за відсутності якогось конкретного нормативно-правового акта, прийнятого вищими органами державної влади та управління[64].

Міліція залишалась лише громадським органом, який разом із жандармерією був покликаний стати на сторожі суспільного порядку. В такому вигляді і з такими функціональними обов'язками органи охорони сусп. порядку існували тільки до закінчення 1-го етапу діяльності ЗУНР. З переходом частин Галицької Армії р. Збруч, разом з ними відступили й підрозділи державної жандармерії. Вони були віддані в розпорядження Команди Етапу, яка повинна була займатися тиловим забезпеченням і дотриманням порядку в місцях дислокації частин армії [67, 35].

Перебуваючи на території Наддніпрянщини, органи державної жандармерії і міліції вже не виконували функції охорони суспільного порядку в державі, а здійснювали їх лише в складі її збройних сил.

Зростання військової небезпеки з боку поляків змусило керівництво ЗУНР шукати спосіб посилення ефективності державного управління. Як згадувалося у другому розділі, наслідком таких дій стала передача усієї повноти виконавчої влади у руки Диктатора ЗУНР. Запровадження диктатури спричинили військова поразки Української Галицької армії у боротьбі з польською армією у червні 1919 р. Також причиною зміни форми державного правління була системна криза в адміністративному управлінні та керівництві військами. (червня 1919 р. у м. Заліщики ухвалили урядову постанову, в якій вказувалося про навісну небезпеку українській державності потребу зміцнення державної влади. Президія Виділу УНРади та уряд надали право виконувати всю військову і цивільну державну владу, яку досі на підставі Конституції

виконував Виділ УНРади й уряд, Є. Петрушевичу. Його назвали уповноваженим Диктатором. Правова колізія акта полягала в тому, що надання надзвичайних повноважень голові УНРади не було передбачено законами ЗУНР–ЗОУНР. Легітимність проголошення диктатури підважував і той факт, що від імені уряду документ підписали лише 3 державні секретарі: С. Голубович (прем'єр), І. Макух (державний секретар внутрішніх справ) та І. Мирон (державний секретар шляхів), від Президії УНРади – сам Є. Петрушевич [70, с.258].

Після проголошення диктатури уряд – Державний секретаріат, припинив свою діяльність, а функції центрального виконавчого органу перейняла Рада Уповноважених Диктатора в Галичині. Такими уповноваженими стали: генерал УГА В. Курманович – уповноважений з військових справ (незабаром функції уповноваженого перейшли до Військ. канцелярії Диктатора); С. Голубович – уповноважений з внутрішніх справ; С. Витвицький – уповноважений із закордонних справ; О. Назарук – уповноважений з питань преси та пропаганди; І. Мирон – з питань шляхів та комунікацій [62, с.265].

Після проголошення 9 червня 1919 р. диктатури функції Державного секретаріату внутрішніх справ розділили Начальна команда Галицької Армії (НКГА) і Диктатор Є. Петрушевич. Останній отримав право призначати начального вождя та начальника Штабу ГА; вирішував питання військових дій та їх координації з армією УНР; за поданням НКГА, призначав старшин і присвоював їм військові звання; виконував найвищу судову владу над військом; затверджував вироки військ. судів і вершив право амністії; сприяв матеріальному забезпеченню УГА; визначав напрями військової освіти та пропаганди в УГА [42, с.560].

Названі функції Диктатор виконував за допомогою Військової канцелярії. Керівництво Директорії в особі С.Петлюри негативно сприйняло проголошення Диктатури в ЗО УНР. Наприкінці червня 1919 р. голова Директорії С. Петлюра та керуючий справами Д. Миронович направили Є. Петрушевичу телеграму з пропозицією прибути до Кам'янця на Поділлі для необхідних пояснень. У

відповідь Є. Петрушевич телеграмою відмовився це зробити, посилаючись на складну ситуацію на фронті та очікуваний візит місії Антанти [21, с.405].

Задля нейтралізації Диктатури, уряд УНР 4 липня 1919 р. ухвалив «Закон про утворення в складі міністерств Української Народної Республіки міністерства по справах Західної області Республіки (Галичини)». Його керівником став політичний опонент Є.Петрушевича, один з лідерів УСДП, член УНРади а також активний учасник і член Президії Трудового конгресу С.Вітик [46, с.343].

У цей час армії УНР загрозувало цілковите знищення від наступу більшовиків і білогвардійців. Тому наддніпрянське керівництво було зацікавлене, щоб Українська Галицька Армія перейшла за р. Збруч і об'єдналася з Дієвою армією УНР. Внаслідок складних переговорів до угоди про перехід УГА за р. Збруч Головний Отаман зобов'язався ліквідувати це міністерство, вимагаючи, що і Є.Петрушевич відмовився від влади диктатора. Але останній продовжував у другій половині 1919 р. підписувати офіційні документи титулом «Диктатор» [66, с.180].

Поразка українських сил у війні із поляками в Галичині. І білогвардійцями і більшовиками у Наддніпрянщині привели до втрати українських держав. Формальна єдність УНР і ЗУНР так і не втрималася під ударами зовнішніх ворогів. Але сформована система влади ЗУНР показала її доволі значну стійкість, і це був наслідок правильного політико-правового підходу до творення державного організму.

РОЗДІЛ 4.

ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЗУНР В УМОВАХ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Суспільно-політичне життя в країні після перемоги революції продовжувалося в тих організаційно-політичних формах, котрі вироблялися ще у передвоєнний період. Центральною політичною силою галицьких українців залишалася Українська національно-демократична партія, ліберально-центристська сила із сталою народною підтримкою, сформованим політичним партійним активом та досвідченим проводом [57, с.68].

З самого початку творення ЗУНР вона формувалася як продукт політичних домовленостей основних політичних партій західних українців. Це були Українська національно-демократична партія, Українська радикальна партія, Українська соціал-демократична партія у Галичині, Українська соціал-демократична партія у Буковині. На Закарпатті цілісної політичної організації українців не сформувалося через тиск угорських чиновників. Створена 18 жовтня 1918 р. Українська національна рада була результатом об'єднання усіх політичних сил навколо ідеї відстоювання української державності перед австрійським імперським урядом. На той час галицькі політичні партії мали свої місцеві осередки, які теж у повітах та містечках Галичини творили комітети з підготовки до взяття влади. Наприкінці жовтня керівництво УНДП погодилося, щоб усі її повітові комітети стали центрами гуртування українських сил і діячів на місцях [58, с.63]. Тому Листопадовий зрив охопив не тільки Львів і великі міста Галичини, але й кожен повіт, багато сіл і містечок.

Розвиток держави неможливий без формування державної політичної ідеології. Вона має забезпечити визначення цілей і шляхів розвитку країни, інформувати громадян про цілі, які ставить уряд та парламент країни. За формою політичного режиму ЗУНР була парламентською республікою, у якій члени УНРади визначали персональний склад Державного Секретаріату. Діяльність вищих органів влади підпорядковувалася загальній лінії і складала

національну ідеологію керівництва ЗУНР. Під нею розумілася системна сукупність ідей, що визначалися різними документами державної та партійної ваги. Зокрема, це були соціально-економічні моделі діяльності органів влади, настанови парламенту, програмні документи українських політичних партій, громадських організацій, окремих мислителів Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Початок формування такої ідеології був покладений ще в часи Австро-Угорщини, чітко означився в роки Першої світової війни. Остаточне її виявлення відбулося період існування ЗУНР.

Підвалинами національної ідеології УНДП стали в першу чергу ідеї національної демократії лібералізму, парламентаризму, визнання вищої дії законів, дотримання прав національних меншин, релігійних конфесій, визнання громадянських прав і свобод. Для національної ідеології ЗУНР були притаманні кілька ознак:

- 1) домінування державотворчих та соборницьких прагнень українців;
- 2) парламентаризм і політична багатоманітність, що дозволяла легальну діяльність політичних сил різного політичного напрямку. У ЗУНР діяли партії консерваторів, клерикалів, соціал-демократів, соціалістів-марксистів;
- 3) орієнтація на власні сили, мобілізацію всіх наявних людських і матеріальних ресурсів українського народу. ЗУНР творилася в умовах ворожого ставлення до ідеї національного визволення з боку сусідів – поляків, угорців, румунів, через упереджене ставлення країн Антанти вона опинилася в міжнародній ізоляції. Тому розрахунок влади був виключно на власні ресурси;
- 4) економічні ідеї мали широке поєднання приватної власності з колективною, кооперативним рухом і спрямовувалися на для досягнення загального добробуту, заперечення економічної монополії великого капіталу, особливо іноземного чи неукраїнського за своїм походженням;
- 5) вільний культурний, духовний розвиток людини, незалежно від віку, статі, матеріального становища, національності, релігійної належності. Про це вказували ухвалені закони, розпорядки, накази, на це спрямовувалася діяльність усі органів влади;

5) рішучий воєнний захист своєї державності від агресії сусідніх країн. Більшість українського населення ЗУНР формувала національну ідеологію, маючи за мету жити в незалежній соборній державі, у якій пануватиме віра в Бога і власна ідея. Історичним досягненням цієї віри було прагнення забезпечити природні права людини на реалізацію здібностей, збереженні культурних надбань, створенні умов для вільного розвитку і утвердження власного народу [43, с.708].

Політична опозиція в ЗУНР поставала як природній елемент політичної системи, що підкреслював демократичну природу режиму здійснення влади в державі. Її існування пов'язувалося із різницею в підходах і поглядах на формування та становлення державності, її внутрішню і зовнішню політику. На початку творення ЗУНР вона була представлена діячами УСДП та їх симпатиками. Саме вони на першому засіданні УНРади 18 жовтня 1918 р. виступили за негайну злуку українських земель Австро-Угорщини з Наддніпрянською Україною. Не отримавши підтримки учасників змушені були скликати партійну конференцію УСДП за участю діячів інших партій [80, с.219].

Однак усі галицькі діячі підтримали Листопадовий зрив 1918 р., а також проголошення і формування органів влади ЗУНР. Зрештою, до їх складу увійшли і соціал-демократи. Вони брали участь у роботі і засіданнях УНРади ЗУНР упродовж її перебування у м. Станиславові. Працювало 14 депутатів, які належали до фракції УСДП. Загалом до складу УНРади входили 24 представники УСДП. Здебільшого це представники інтелігенції - адвокати й педагоги, були також представники робітничих професій, зокрема залізничники. Політику УСДП в УНРаді визначали голова партії В. Темницький, а також О. Безпалко, С. Вітик та О. Устиянович [80, с.219]. Уже звичною у їхніх виступах була риторика «захисту прав трудового люду», але вони підтримували голосуванням основні документи, спрямовані на розвиток держави.

Публічно соціал-демократи виступали проти орієнтації уряду ЗУНР на «буржуазну» Антанту. У тих умовах їхня критика політики Франції та Англії виглядала переконливо, бо країни Антанти відверто підтримували Польщу у боротьбу проти ЗУНР. У внутрішній політиці УСДП декларували соціалістичні перетворення, а також підтримували лінію В.Винниченка на підписання мирної угоди між УНР і радянською Росією. Разом з тим соціал-демократи критикували політику більшовиків в Україні, особливо, коли ті проголосили запровадження «воєнного комунізму» [83, с.321].

Весною 1919 р. УСДП зібрала партійну конференцію у Станиславові, де закликали діючий уряд ЗУНР врахувати усі вимоги їхньої партії. У тимчасовій столиці вони видавали партійну газету «Воля», у Дрогобичі «Дрогобицький листок», у Львові відновили видання закритої поляками своєї газети «Вперед». Щоб тиснути на уряд і не виглядати противниками української держави, соціал-демократи підтримали створення Селянсько-Робітничого союзу (СРС). Це була легальна ліва організація, яку очолили Д. Дем'янчук та Є. Оліярник [79].

Навколо СРС гуртувалися ліві елементи – як помірковані, так і ультрареволюційні, включно з комуністами. 16 лютого 1919 р. у Станиславові була проведена конференція повітових представників СРС., на якій ухвалили програму та статут. Головою обрали О. Устияновича. Головною метою СРС декларувалося негайне об'єднання всіх українських земель у демократичній республіці, проведення конфіскації великої земельної власності без викупу, націоналізація промислових підприємств, запровадження безплатної медичної допомоги працюючим, встановлення 8-годинного робочого дня. мінімальної Союз видавав газету «Республіканець» [79].

30-31 березня був проведений Селянсько-робітничий з'їзд у Станиславові, провідну роль у якому відіграли діячі УСДПР. Яросевич та О.Безпалко та ін. З'їзд прийняв помірковані резолюції, критикував соціальну політику уряду ЗУНР. Остання відмовилася погодити негайне включення 61 обраного ним делегата до складу УНРади, але частково задовольнила інші

вимоги СРС. Незважаючи на різницю у політичних поглядах, правлячі політики та опозиція змогли досягнути компромісу [79, с.224].

Послідовно підтримувала політику ЗУНР Українська Радикальна Партія. Її представники входили до уряду (І.Макух, Д.Вітовський), а Л.Бачинський (Додаток І) був заступником голови УНРади Є.Петрушевича.

22–23 березня 1919 р. у Станиславові пройшов з'їзд УРП за участю понад 100 делегатів, які репрезентували 22 повіти Галичини. Учасники з'їзду обрали членів Головної управи й ухвалили провести швидкими темпами відбудову партійної організації. Головою радикальної партії було обрано Л.Бачинського, який змінив на цій посаді М.Лагодинського [52, с.155].

Найвищим органом УРП став партійний з'їзд, який скликався Головною управою партії один раз на рік, а за потреби, якщо цього вимагали члени третини повітових організацій, і частіше. Виконавчими повноваженнями наділялася Головна управа в складі 20 постійних членів і заступників.

На місцевому дбали про поширення партійної преси та літератури, проводили збори, скликали віча й збирали партійний податок (одну третину залишали на власні потреби, другу – надсилали повітовим управам і, нарешті, третю – передавали в розпорядження Головної управи) [71, с.143].

Наприкінці 1918 р. частиною діячів Української радикальної партії була створена невелика Селянська радикальна партія (СРП), що критикувала окремі дії уряду ЗУНР, а також позицію керівництва УРП Л. Бачинського та І. Макуха. Вона заснувала у м. Коломия власну газету – «Громадський Голос»; поширювала свою діяльність на Покутті й Гуцульщині. В УНРаді існував Селянський радикальний клуб у складі 15 осіб. 16 лютого 1919 р. у Коломиї відбулася конференція. СРП, що обрала управу партії. Головою став відомий політик і січовий діяч К.Трильовський (Додаток Й), його заступниками А.Онищук, П.Шекерик-Доників та ін. Партійний з'їзд УРП у Станиславові у березні 1919 р. визнав незаконною реорганізацію партії К. Трильовським. Не висунувши своєї програми, СРП виступала проти негайного скасування приватної власності на землю, за поділ землі серед мало- і безземельних селян

та ін. Після падіння ЗУНР провідники СРП покинули Галичину, спроби відновлення партії 1922 завершилися невдачею [41, с.143-144].

Загалом опозиційні настрої в ЗУНР посилювалися в першій половині. 1919 р. через поглиблення суспільно-політичної кризи: погіршення життєвих умов більшої частини населення в умовах війни, корупцію серед посадових осіб та ін. Однак вияви невдоволення владою не переросли в масові заворушення, прояви непокори; найбільш резонансним стало Дрогобицьке повстання 14 квітня 1919 р. місцевих робітників, прихильників комуністів. Але воно швидко і без надмірного насильства було придушене владою [80]. На відміну від Наддніпрянщини або Угорщини, у ЗУНР не було допущено сепаратизму, приходу до влади лівого уряду.

Проте, після внаслідок ухвалення підписання Акту злуки 22 січня 1919 р. у Києві УСДП відкрито перейшла в опозицію до владних структур ЗОУНР. Свою позицію соціал-демократи мотивували потребою створення єдиного соціалістичного уряду в Україні. УСДП підтримувала діяльність соціалістичних урядів Директорії УНР. До складу цих урядів увійшли чільні члени партії В.Темницький, Й. Безпалко, В. Старосольський. Один з лідерів партії С. Вітик (Додаток І) керував Міністерством в справах ЗО УНР. Його створили влітку 1919 р. як альтернативу впливам галицьким політикам в УНР після проголошення Є.Петрушевича Диктатором ЗУНР і його переїзду до тимчасової столиці УНР Кам'янця-Подільського [81, с.90].

Важливим для західноукраїнського суспільства питанням було відношення до Великої України. За беззастережне об'єднання з Наддніпрянською Україною серед галичан активно виступали тільки діячі соціал-демократичної партії. Дві інші партійні структури: націонал-демократи та радикали, вважали доцільним насамперед утворити міцну українську державу в межах колишньої Австро-Угорської імперії. Очевидець подій М.Гуцуляк зазначав, що «Листопадовий Чин змобілізував і об'єднав галицьких українців, всі партії, в одну українську державницьку громаду, чого не можна було ніяк довершити на Великій Україні» [19, с.22] Тому ідея солідарності в

межах однієї країни була важливою і відмінною рисою між ЗУНР та Українською Народною Республікою чи гетьманатом, де між українськими партіями продовжувалося протистояння. Галичанин М.Стахів теж підкреслював, що у Галичині «провідники усіх партій. відсували на другий план усе те, що їх ділило, щоб утримати солідарність в обороні спільного національно-державного інтересу» [83, с.332].

Для УСДП питання об'єднання мало і політичний інтерес. У наддніпрянській Україні на той час відновлювалася УНР під керівництвом Директорії. Галицькі соціал-демократи, які в Галичині не мали значного впливу, розраховували на підтримку чисельніших колег. Чільні діячі партії послідовно засновували Комітети з'єднання Українських земель, що сприяло пробудженню національної свідомості. До цієї політичної сили попри власну засторогу перед діяльністю соціалістів, доєдналася частина націонал-демократів, радикалів, січове стрілецтво, студентство. Для прикладу на початку грудня 1918 р. була проведена велика нарада представників сільських громад Дрогобицького повіту [47, с.229].

Виступаючи на зборах, лідер партії С.Вітик відзначив: «Злука з Україною – се одинокий наш клич, се найважливіша політична потреба хвилини, се квестія нашого життя-буття, нашої державної сили» . На заклик політика було прийнято ухвалу, у якій зазначалося, що «З'їзд делегатів Дрогобицького повіту уважає злуку усіх українських земель в одну українську республіку як неминучу конечність» [80, с.222]. Настрої населення змушували підтримувати подібні заяви і правлячих політичних діячів з інших партій. Лідер націонал-демократів К.Левицький був змушений визнати, що «ідея єдності всіх українських земель, всього українського народу панувала тоді в душах і думках українського народу Галичини» [81, с.89]

Підписаний Акт злуки, політичні сили Західної і Наддніпрянської України оцінювали неоднозначно. Наддніпрянський соціаліст І.Мазепа писав: «проголошення української соборності було великим історичним актом в житті українського народу. Але фактично воно мало лише декларативне значення».

Він пояснював це тим фактом, що остаточне схвалення документа мали зробити Установчі збори України, але їх скликання через більшовицьку агресію було неможливе. До того часу Західна Область УНР залишалась своїм окремим як законодавчим, так і адміністративно-виконавчим органом влади.

Есер М.Шаповал критично оцінював історичне значення Акта: «Злука була фіктивною, а розлука реальною. До спільних Установчих Зборів Галичина йшла під назвою Західна Область УНР, була цілком самостійною». Це він пояснював небажанням галицьких націонал-демократів тісніше співпрацювати із наддніпрянськими соціалістами, прагненням залишити за собою контроль в ЗУНР. З цього приводу писав: «Націонал-демократам за всяку ціну хотілось мати окрему область свого суверенного керівництва, а Директорія на все годилась, не знаючи навіть, що одна держава не терпить двоєвластя». Він наполягав, щоб до Галичини був відправлений представник від Директорії з найширшими повноваженнями [81, с.89].

Серед політичних партій змістом універсалу 22 січня 1919 р. особливо були незадоволені галицькі соціал-демократи, оскільки Акт надалі передбачав існування двох автономних держав. Вони хотіли єдиного державного організму, пропонували повне об'єднання всіх інституцій влади. Не займаючи особливих позицій у політичному житті ЗУНР, соціал-демократи намагалися після злиття з наддніпрянськими однодумцями посісти провідні позиції в уряді та в органах державної влади новоствореної держави.

Політичні партії Наддніпрянщини та Галичини сповідували ідею соборної незалежної держави, але їх лідери не до кінця усвідомлювали складності суспільно-політичної ситуації, шляхів і способів об'єднання, а пізніше будівництва цілісної держави. Існували суттєві організаційні відмінності у структурі та діяльності політичних сил. Галичанин О.Назарук, що роки національно-визвольних змагань перебував у Наддніпрянщині, відзначав, що в Галичині «політичні партії мали вже свою традицію і якийсь відзвук, резонанс у найширших масах, що видно було особливо в виборчій боротьбі» [51, с.45].

Оцінюючи проведену у попередні роки роботу галичан, він зазначав, що «Скрізь була осіла інтелігенція, зв'язана з певною політичною організацією, ба навіть тревалі організації з правильними вкладками, платними організаторами повітів». На його думку, така організованість на західноукраїнських землях відрізнялася від стихійності і обмеженості українського політичного руху в Наддніпрянській Україні, де « рух партійний ще дуже молодий, щойно вийшов з підземелля й таємної кружковости на світло дня» [51, с.45].

28-29 березня 1919 р. у м. Станиславів, тимчасовій столиці ЗУНР, був проведений надзвичайному партійний з'їзд УНДП. На цьому зібранні відбулися зміни в програмі, керівних органах і самій назві партії. Її перейменовано на Українську народно-трудова партію (УНТП). Ухвалили нову програму партії, що зумовлювалося прагненням об'єднати ідеологічно споріднені з УНТП партії ліберального спрямування у Наддніпрянщині в одну загальноукраїнську партію центристського спрямування.

Програма партії складалася з 8-ми розділів. УНТП ставила за мету згуртувати до спільної праці всі трудові сили українців заради розбудови української державності. У програмі передбачалося, що за формою правління УНР мала бути парламентською республікою, в якій регіонам надавалися б права автономних областей. Владу в УНР належала всьому народові, що формував на основі загального, рівного, безпосереднього та пропорційного виборчого права центральні і місцеві законодавчі і представницькі органи. Уряд мав призначатися обраним парламентом, що свідчило про виразний тип парламентської демократичної за формою політичного режиму республіки. В економічній частині програми була вимога передання в руки держави великих приватних земельних володінь та підприємств і наділення ними безземельних і малоземельних хліборобів., воїнів української армії та їхніх родин [57, с. 52]. Цим націонал-демократи зближували свої позиції із лівими політичними силами, чиї вимоги були ближчими для бідного і нужденного українського селянства Галичини.

Лідером партії переобрали Є.Петрушевича, що залишався керівником ЗУНР. Були обрані новий склад керівного органу Народного комітету, до якого увійшли 26 осіб, у тому числі і два представники від Наддніпрянщини. Головою народного комітету став А.Горбачевський, заступниками – О.Поповича і Т.Старух, секретарями – Р.Перфецький та С.Біляк, касиром – І.Куровць [57, с.53].

Коли відносини між урядами УНР і Західної області Української Народної Республіки у червні–жовтні 1919 р. через розбіжність у поглядах на розвиток ситуації в Україні стали дуже напруженими, УНТП виступила з ініціативою затвердити установчими зборами актів Української національної ради ЗУНР від 3 січня 1919 р. та Трудового конгресу України від 22 січня 1919 р. про злуку. До утворення спільних інституцій влади УНТП вважала недоцільним зміни територіальної влади ЗО УНР. Частина членів УНТП разом із УГА перейшла на Наддніпрянщину у липні 1919 р. і співпрацювала з політичними силами УНР, висловлюючи свою критику тогочасному голові Директорії С.Петлюрі.

Перейменована на народному з'їзді 1919 р. з національно-демократичної на народно-трудова партія, УНТП зберегла провідне місце в західноукраїнському політичному спектрі. Вона виражала інтереси широких верств суспільства: українського духовенства Греко-католицької церкви, національної творчої, освітньої інтелігенції, широких мас селянства та міщан. Ліберально-центристська платформа партії опиралася на засади політичного й економічного плюралізму, приватної власності, демократії, дотримання прав людини і нації. Члени УНТП, яких уже почали називати трудовиками (як це було в Наддніпрянщині), мали переважаючий вплив у народних масах. Партія суттєво впливала на позицію і діяльність відомих в Галичині культосвітніх й господарських установи: «Просвіта», «Рідної школи», кооперативних об'єднань. Партія гуртувала всі національно-демократичні організації краю навколо ідеї боротьби за українську державу [56, с.141].

Про особливість державного і суспільно-політичного життя ЗУНР, що полягала у взаємозв'язку між політиками і масами простих громадян відзначав діаспорний історик І.Лисяк-Рудницький. Він писав: «тогочасна політична

Галичина, не маючи провідних особистостей на геніяльну міру, посідала суцільне організоване керівне політичне середовище (плеяду Костів Левицьких, Петрушевичів, Олесницьких, Макухів, Ганкевичів інших). Цих людей знала велика кількість населення через діяльність професійну і громадську. Тому коли вони прийшли до влади «провід молоді державности опинився не в руках невідомих авантюристів, а в руках людей, що в їхню абсолютну персональну чесність та високе почуття відповідальности» [55, с.61].

При цьому довіра до такого керівництва була тривалою, бо розуміли складнощі державного будівництва. І.Лисяк-Рудницький писав: «що ніхто не заперечував легітимности власної національної влади, і що в Галичині була здійснена відома своєю доцільністю двопартійна система (націонал-демократи й радикали)» [55, с.61]. І цінували те, що обидві основні партії змогли у вирішальний момент об'єднатися для створення національного за своїм спрямуванням уряду та коаліції.

Таке пояснення діаспорного вченого точно відповідає самому змісту політичного життя в республіці. Усі українські політичні партії склали політичну систему, що підтримувала українську державність на засадах демократії. У ЗУНР тогочасне керівництво зуміло так організувати державний устрій і поточне політико-правове життя, що не виникло якихось серйозних опозиційних сил чи рухів, що могли б стати на перешкоді розвитку держави. Не було й спроб у збройний спосіб скинути владу, західноукраїнське суспільство уникло загрози громадянського протистояння, чи навіть війни, як це було у сусідніх країнах. У тому числі й в Наддніпрянщині, пов'язане із хиткою владою гетьманської держави чи УНР часів Директорії.

Незважаючи на українсько-польське протистояння на фронті, в тилу держави зберігався лад і спокій. Українські владні органи толерантно ставилися до представників інших національних меншин, даючи їм можливість брати участь у формуванні представницьких органів та забезпечуючи їх рівними правами і свободами з українцями. Навіть по відношенню до польського населення не чинилося якихось упереджень чи переслідувань, на відміну від

ситуації на окупованих поляками українських землях. Це був приклад національної і громадянської зрілості, розуміння і дотримання державних інтересів.

Політична система ЗУНР залишалася стабільною і була основою діяльності тогочасної влади. Основні лідери політичних партій входили до складу керівних органів держави, брали участь у виробленні її законодавчої бази і практичного виконання через урядові і місцеві структури.

РОЗДІЛ 5.

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ РОБОТИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Використання методичних прийомів у школі під час викладання історії передбачає особистісне начало. Загальним є розуміння, що історія – це усвідомлення ролі особистісного начала в життєдіяльності людської спільноти. Учителі повинні розглядати історію як дії конкретних людей, які діють з певних позицій. Завдання історика полягає, виховання юної людини-школяра на історичних прикладах, прищеплення любові до особистісного буття. Ще один напрям – навчити людину відрізнити особистість від посередньої людини, яка дуже часто є похідною в історії, але намагається подати себе в образі особистості [95, с.32].

Теорія особистості надає можливість осмислювати історію з позиції: наскільки історичні діячі відповідають характеристикам особистості та потребам розбудови особистісного суспільства. На конкретно-історичних прикладах має формуватися сприйняття особистості як цілісної натури. Адже особистісне начало – це смисл і мета діяльності будь-якого вихователя. А історики крім дидактичних вмінь повинні завжди виступати також і вихователями юного покоління в навчальному закладі й у суспільстві загалом. Історики мають доносити до свідомості громадян світоглядний закон: «Особистість – принцип буття». [93, с.112].

Результати дослідження дипломної роботи на здобуття магістерського рівня можна застосовувати при викладанні предмету «Історія України» у 10-му класах ліцеїв чи гімназій. Тематика роботи присвячена виникненню, розвитку української державності на західноукраїнських землях. На початку ХХ століття вони входили до складу Австро-Угорщини, але революційні події на українських землях 1917-1921 рр. вивели тут на історичну арену Західно-

Українську Народну Республіку. За своєю спрямованістю тема дослідження підходить при вивченні розділів і тем під загальною назвою «Західноукраїнські землі в роки Першої світової війни», та «Українська національно-демократична революція 1917-1921 рр.». Частково ці матеріали можуть бути розширені на попередню тему – «Українські землі на початку ХХ століття» та «Українські землі у міжвоєнний період» [92].

Частина напрацьованого матеріалу у повній мірі може використовуватися при вивченні теми «Наш край» в конкретних історичних періодах, а також у факультативному шкільному курсі «Історія рідного краю».

Окрім використання матеріалів дипломної роботи на уроках історії України у 10 класі, вони мають важливу складову методичного змісту при вивченні шкільного курсу «Основи правознавства» для учнів 9 класу. Мова йде про компаративне застосування характеристики державного ладу, політико-правового устрою ЗУНР у темі, присвяченій вивченню першої теми – «Основи держави і права» [98]. У частині, що характеризує основні ознаки держави, можна подати зовнішні ознаки функціонування Західно-Української Народної Республіки, виділивши такі аспекти, як загальна оцінка конституційного ладу ЗУНР: структура влади, основні конституційні закони, система управління, межі державних кордонів та території.

Це також сприятиме розвитку у школярів правової компетентності. Під нею розуміється сукупність можливостей пізнання матеріалу, що визначають рівень правових знань та правової культури, її освіченість і відображають успішність правової та політичної активності. Важливим у розвитку правової компетентності є розуміння дотримання повсякденної поведінки правовим принципам, встановленим державою у відповідний спосіб.

Подати навчальний матеріал із окресленої у дипломній роботі тематики можна на різних типах уроку. Загальновідомо, що вони поділяються на такі види: уроки засвоєння нових знань; практичні заняття; уроки повторення та узагальнення інформації тощо. При цьому можуть застосовуватися різні методи

навчання: словесні, інтерактивні, пошукові, методи проблемних запитань, вербально-діалогічні тощо. Застосовуючи словесні (вербально-діалогічні методи навчання (серед них виділяють бесіду, діалог, диспут) потрібно підібрати питання для обговорення на шкільних уроках. Це можуть бути такі варіанти: 1) державний лад ЗУНР у контексті творення загальнонародної республіки; 2) правові основи формування органів державної влади та місцевих повітових органів; 3) судова система ЗУНР та органи правопорядку; 4) провідні державні та політичні діячі ЗУНР та їхній внесок у державне будівництво республіки.

В сучасних умовах все частіше варто використовувати інтерактивні методи навчання. Це такі методи, що дозволяють учасникам освітнього процесу (учням та вчителям) вести навчання в своєму середовищі через бесіди, дискусії, діалоги між собою. Це є модель співпраці, взаємного навчання, сторони якого мають формат вчитель – учень, або ж учень – учень. При цьому учасники бесіди виступають як рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання. Такий підхід дозволяє моделювати життєві ситуації, використовуючи при цьому форму рольової гри, щоб зрозуміти якусь соціальну проблему і знайти шляхи для розв'язання подібної ситуації.

Застосовуючи інтерактивне навчання можна використати наступний підхід – поділити учнів класу на групи, кожна з яких матиме конкретне завдання. Наприклад, обґрунтувати принцип рівності громадян ЗУНР за майновим, національним чи статевим принципом на основі характеристики ключових конституційних законів (Конституції, закону про Сойм, Закону про вибори тощо). Обмін думками бажано здійснювати через такі методи як «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проєкт», «Мозковий штурм» тощо.

Матеріали магістерської роботи можна використати й у контексті роботи з джерелами, історичними документами на уроках історії. Використання на уроках історії фрагментів до юридичних документів, ухвалених УНРадою, дає змогу познайомити учнів із методами наукового дослідження в сучасній

історичній науці, формує вміння самостійно вивчати, аналізувати і пояснювати факти. Важливо підкреслити, що процес аналізу змісту документа має мати самостійний характер, що сприятиме поглибленню пізнавальних практик учнями. Використання додаткової літератури, як наприклад, збірника документів «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали», або ж «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія» матиме важливий візуальний ефект. Учні не тільки будуть мати змогу знайомитися із текстом, але й бачити самі видання, їхню структурну компоновку, у випадку з енциклопедією фото та інші види ілюстрацій.

Слід також приділити увагу роботі учнів із історичними письмовими джерелами. Можна запропонувати для розгляду фрагменти спогадів або оцінок активних учасників творення ЗУНР, що стосуються самого процесу творення держави, розвитку подій у повітах, характеристики діяльності конкретних органів влади. Методика такого заходу будується за наступним алгоритмом

1) Знайомство із документом через вивчення назви документа, хто є автором дати створення і місця написання цього документа Отримані первинні відомості про походження документу слід акуратно і точно занотувати;

2) визначити приблизно загальну спрямованість і зміст документа за його назвою;

3) окреслити мету знайомства із документом, а також конкретні завдання, які будуть поставлені у ході виконання;

4) вивчення самого тексту, його стилю та рівня грамотності;

5) виписати незрозумілі терміни, поняття, архаїзми із наступним з'ясуванням значення цих слів та зворотів;

6) вияснити в учнів, наскільки вони зрозуміли як сам текст документа, так і його змістову суть;

7) завершити виконання поставленого завдання [71, с.220-221].

Дана тема також може розглядатися в рамках проведення заходів позаурочної роботи. У школі можна провести вечори з краєзнавчою тематикою у форму конференції-презентації чи круглого столу. Учні можуть виступити з

доповідями про яскравих особистостей періоду ЗУНР: К.Левицького, Є.Петрушевича, Л.Бачинського, Д.Вітовського, І.Макуха, С.Вітика, та ін., з'ясувати їх роль у житті місцевої української громади та українського народу загалом. Це можуть творчі роботи із висловленням власного ставлення до названих чи пропонованих діячів. При роботі шкільного історичного музею учні можуть формувати «колекції» музею матеріалами, спогадами, вирізками з газет, які вони зберуть самі [96, с.65]. Це можуть бути їх особисті проекти, дослідження.

Належним чином підготовлені й успішно проведені уроки історії мають на меті аналіз розвитку українського народу загалом, культури різних народів, повинні сформувати в учнів розуміння культури як середовища, в якому формується людина. Результат роботи вчителя історії передбачає не лише засвоєння знань, але й здатність на самостійний пошук, опрацювання й засвоєння отримання учнем історичних відомостей.

Отже, матеріали дипломної роботи можуть використовуватися при вивченні дисципліни «Історія України» в 9-му та 10-му класах, а також під час факультативних занять з історії рідного краю. Під час проведення уроків засвоєння нових знань, повторення та узагальнення інформації потрібно широко застосовувати різні методи навчання, насамперед проблемні (створення проблемної ситуації), інтерактивні (робота в групах), вербально-діалогічні (бесіда, диспут), які дають змогу максимально ефективно задіяти матеріали магістерської роботи.

Частина наявних матеріалів дослідження може використовуватися під час занять у гуртках із шкільного краєзнавства. Відомо, що шкільне історичне краєзнавство – один із найважливіших засобів всебічного розвитку учня та його становлення як патріота і свідомого громадянина України [95, с.6]. Завдяки поглибленому вивченню краєзнавство в школі можна забезпечити зростання обсягу знань учнів про рідний край, їхнє розуміння важливості локальної історії. Крім того, знання про місцеву історію виховують любов до малої

батьківщини і вітчизни загалом, розвиває уміння та навички дослідницької роботи [95, с.56].

За формами здійснення роботи її можна умовно поділити класну й позакласну. В умовах класної роботи окремі аспекти місцевої історії подаються в рамках загальних тем як спосіб підсилення уваги учнів до конкретних прикладів історичного процесу, увага на персоналії, тісно пов'язані з конкретною місцевістю походженням чи місцем діяльності.

Позакласна форма краєзнавчої роботи поділяється на такі види: масова, групова та індивідуальна. Масова форма історичного краєзнавства у школі передбачає проведення заходів, у яких можуть брати участь можуть проводитися у формі вечорів, олімпіад, конференцій, усних журналів, вікторин, КВК та ін., групові ж – у формі гуртків, товариств, клубів, лекторіїв, редколегій газет, редакцій рукописних збірників, екскурсій, походів, експедицій тощо. Водночас індивідуальні форми – це роботи учнів з краєзнавчою літературою, матеріалами архівів, музеїв, бібліотек, листувань, збору спогадів, фотографування, підготовки письмових краєзнавчих робіт. На наш погляд, для спільної історичної краєзнавчої роботи найбільш поширеною формою організації учнів у школі є гурток. Гуртки можуть мати абсолютно різні назви та базуватися на різноманітних темах.

Використання гурткової роботи є можливістю зацікавити учнів історичним минулим, навчити їх опрацьовувати історичний матеріал, засвоїти основні історичні факти, дати розуміння минулого і вміння його правильно оцінювати.

ВИСНОВКИ

У результаті роботи над темою можна зробити такі висновки. Увага до історії ЗУНР, її державного ладу, політичної правової і системи, участі політичних партій у діяльності держави на сьогодні має велику історіографічну і джерельну основу. Це роботи вітчизняних дослідників, які працювали в різних історичних періодах. Серед них безпосередні учасники подій, дослідники діаспори, сучасні науковці, які мають в нинішніх умовах змогу комплексно досліджувати означену тематику.

Історіографічний здобуток сучасної української історичної науки стосовно вивчення державного будівництва, політичних і правових підвалин держави є доволі значним і добре розробленим. Він представлений десятками монографій і колективних праць, сотнями наукових статей. Важливим внеском науковців в тематику дослідження ЗУНР стало чотиритомне енциклопедичне видання «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія». Таким чином було відзначено 100 річчя з часу утворення цієї держави.

Головними історичними джерелами до вивчення правової системи ЗУНР стали основні нормативно-правові документи тогочасної ЗУНР: закони і розпорядки, ухвалені УНРадою, Державним секретаріатом, повітовими органами влади; також норми австрійського законодавства, котрі не суперечили законам ЗУНР. Вони стали органічною частиною загальноновизнаних правових норм, особливо в системі збереження основ судової влади, здійснення судочинства, забезпечення охорони правопорядку. Важливе значення також мали традиційні звичаєві права та норми, християнські правила, норми моралі та етики, які були кодифіковані українською владою у певні правові норми, і стали підставою до громадянської поведінки українців.

Основу державного ладу ЗУНР, його політико-правого устрою, склали прийняті УНРадою у листопаді 1918 р. – січні 1919 р. нормативні документи, що визначили основні форми тогочасної держави. Це народна республіка

парламентського типу, яка мала цілісний унітарний державний устрій, і здійснювала владу на основі демократичних принципів. Формування органів влади відбувалося на основі загальних, прямих, демократичних, таємних виборів, без різниці статі, національного походження, віросповідання, майнового стану. Сформовані на демократичній основі вищі органи влади мали різне політичне представництво. До їх складу входили представники тогочасних політичних партій – УНДП, УРП, УСДРП, котрі спрямовували свої зусилля на розбудову держави у складних економічних і військових умовах. Серед провідних державних діячів були колишні послы австрійського парламенту, Галицького та Буковинському крайових сеймів, лідери та активісти політичних партій і громадських організацій. Основним документом, що визначав політичний устрій і саму назву держави – Західно-Українська Народна Республіка, став Тимчасовий основний закон, ухвалений 13 листопада 1918 р.

Мемуарна література має значну джерельну базу, присвячену висвітленню питань політичного та правового устрою ЗУНР. Особливістю мемуарів є певний суб'єктивізм їхніх авторів, але цінністю слугують думки і оцінки з боку учасників чи сучасників подій. Мемуарна література відноситься до такого типу історичної літератури, де поряд із спогадами подається дослідницький погляд авторів на минулі події. Серед найбільш відомих державних і політичних діячів ЗУНР варто виділити імена Є.Петрушевича, К.Левицького, Л.Бачинського, Д.Вітовського, С.Голубовича, Т.Окуневського, І.Макуха, Л.Цегельського, М.Лозинського, Д.Палієва, А.Чайковського та ін.

Важливим елементом правопорядку у ЗУНР була стабільна діяльність місцевих органів державної влади, стержнем якої були інститут державних повітових комісарів та повітові прибічні (дорадчі) ради. Їхні рішення: розпорядки, накази, зарядження мали різну форму, але були зобов'язуючими документи, обов'язковими для виконання та дотримання вимог. Тому ЗУНР вважалася державою, у якій дотримувалися чинного законодавства, а населення республіки демонструвало відповідну правову і політичну культуру.

Правову основу ЗУНР складала судова система, праобраз якої сягав подібну систему Австро-Угорщини. Це була триступенева судова структура, де в основі були повітові суди – судові органи першої інстанції. Окружні суди склали базу для Вищого і найвищого апеляційного судів, і залишалися для повітових судів першою апеляційною ланкою.

Політична конкуренція, що існувала в державі, свідчила про рівність умов для партійно-політичного розвитку. Відмінності у рівні сприйняття партій громадянами були зумовлені низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, але це відображало демократичність політичного режиму в ЗУНР, було особливістю національного державотворення.

Отже, ЗУНР творилася на основі правового забезпечення творення і функціонування системи органів державної влади, що визначало демократичні принципи публічного управління.

Для політичного життя ЗУНР бала притаманною розвинута політична система. Вона стала результатом уже сформованого традиціоналізму політичних симпатій галицького населення ще з довоєнних часів. Їй був притаманний розвинутий демократизм участі в суспільному житті різних політичних сил, організацій постатей. Галицькі українські партійні і громадські лідери мали значний політичний авторитет, через що були залучені до роботи в новоутворених державних органах. Їм вдалося сформулювати головну ідею нації – творення народної національної держави. Визначальною у програмних принципах державного будівництва стала ідея національної демократії, оперта на дотримання правових норм.

Українська політична еліта ЗУНР, навіть маючи певні розбіжності політичного, соціального чи ідеологічного характеру, все ж уникла небезпеки політичного чи особистісного протистояння, що могло загрожувати і цілісності та безпеці держави. На основі домовленостей їй вдалося сформувати законодавчі та урядові органи. Більшість активного населення адекватно сприймала гасла, заклики та дії державних провідників, підтримувала їх у подоланні тих негативних викликів, що постали перед молодою державою.

Звідси і суспільна підтримка державним органам, і висока громадянська свідомість та правосвідомість, національний патріотизм галичан, реалізований в практичній площині функціонування власної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані законодавчі, нормативні акти та повідомлення

1. До моїх вірних австрійських народів! *Діло*. 1918. 16 жовтня.
2. Закон Української Національної Ради про Виділ Української Національної Ради. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Т.2.* Івано-Франківськ, 2003. С.151-152.
3. Закон Української Національної Ради про доповнення Статуту Української Національної Ради: утворення Президії. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Т.2.* Івано-Франківськ, 2003. С.151.
4. Закон Української Національної Ради про Соїм. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Т.2.* Івано-Франківськ, 2003. С.359-360.
5. Закон Української Національної Ради про спосіб оповіщення законів і розпорядків. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Т.2.* Івано-Франківськ, 2003. С.154.
6. Засідання Української Національної Ради і Тимчасового Державного Секретаріату. *Діло*. 1918. 12 листопада.
7. Закон Української Національної Ради про тимчасову адміністрацію. *Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах. Укр. Нар. Республіки.* Станиславів, 1918. С.5-7.
8. Обіжник Ради Державних Секретарів повітовим комісарам щодо їх обов'язків. *Збірник законів, розпорядків та обіжників*

- проголошених Державним Секретаріатом Зах. Укр. Нар. Республіки*. Станиславів, 1918. С.9-10.
9. Розпорядок Ради Державних Секретарів про запровадження доразових судів. *Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах. Укр. Нар. Республіки*. Станиславів, 1918. С.7.
 10. Проголошення Української Держави. *Діло*. 1918. 22 жовтня.
 11. Про довибори членів Ради. *Діло*. 1918. 18 листопада.
 12. Розпорядок про введення Диктатури в Західній Області УНР: Акт Української Національної Ради і Державного Секретаріату. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Т.2.* Івано-Франківськ, 2003. С.397.
 13. Ухвала Української національної Ради з дня 3 січня про Злуку Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Т.2.* Івано-Франківськ, 2003. С.142.
 14. Український Народе! *Діло*. 1918. 2 листопада.
 15. Урядовий акт передачі державної влади представником ц. к. австрійського правительства Українській Національній Раді. *Діло*. 1918. 7 листопада.
 16. Тимчасовий Основний закон про державну самостійність Українських земель бувшої Австро-Угорської монархії. *Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах. Укр. Нар. Республіки*. Станиславів, 1918. С.3-4.
- Опубліковані документи та матеріали**
17. Вісник державних законів і розпорядків Західноукраїнської Народної Республіки. Вип. 1. 31 січня 1919. 20 с.

18. Гунчак Т. Джерела до новітньої історії України., Т.2 «Українська революція. Документи 1919-1921». К., 1994. 314 с.
19. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 р. на західних землях України. К.: Либідь, 1993. 408 с.
20. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали / Упорядники: О. Карпенко, К. Мицан, наук.-ред. роб.: В. Великочий, Л. Волосянко, С. Кобута. Т. 1. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 584 с.
21. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Упорядники: О.Карпенко, К.Мицан, В.Великочий, Л.Волосянко, С.Кобута. Т.2. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. 712с.
22. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали. Т.3. Книга 1. Соціально-економічні відносини і визвольні змагання / Упорядники: О.Карпенко, К.Мицан, В.Великочий, Л.Волосянко, Кобута С., Пославська-Шелест Г. та ін. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 644 с.
23. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. / Збірник документів і матеріалів. Т.3. Книга 2. Суспільно-політичні процеси. Національно-культурне відродження / Упорядники: О.Карпенко, К.Мицан, В.Великочий, Л.Волосянко, С.Кобута, Г.Пославська-Шелест. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 680 с.
24. Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. Станиславів, 1918 31с.
25. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. К., 1996. 142 с.
26. Україна в ХХ столітті (1900–2000): 3б. документів і матеріалів / Упор.: А. Слюсаренко, В. Гусев, В. Король та ін. К., 2000. 351 с.

Спогади учасників подій

27. Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на Західних Землях України: зі спогадами і життєписами членів комітету виконавців Листопадового Чину. Нью-Йорк, 1973. 285 с.
28. Левицький К. Великий Зрив. (Перевидання, 1931 р.). Івано-Франківськ, 2018. 87 с.
29. Макух І. На народній службі: Спогади. К.: Основні цінності, 2001. 572 с.
30. Цегельський Л. Від легенди до правди: спомини про події в Україні, зв'язані з першим листопадом 1918 р. Нью-Йорк, 1960. 367 с.

Наукові та енциклопедичні видання

31. Арсенич П. Діяльність Селянсько-робітничого союзу в м. Станіславі в 1919 р. Архіви України. 1968. № 2. С. 66-74.
32. Василик І.Б. Кость Левицький: від адвоката до прем'єра ЗУНР: монографія. К.: ВПК «Експрес-Поліграф», 2010. 176 с.
33. Великочий В.С. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР. Івано-Франківськ: Плай, 2003. 278 с.
34. Вівчаренко О., Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923 рр. Коломия, 1993. 112 с.
35. Волинець С. Передвісники творці листопадового чину. Західно-українські політичні і громадські діячі. Вінніпег: «Тризуб», 1965. 320 с.
36. Дем'янчук Д. Така була дійсність в 1918–1919 роках в Галичині. Івано-Франківськ, 1965. 365 с.
37. Дземан М. Іван Макух, адвокат із Товмача – міністр ЗУНР. Тлумач: РВК «Злагода», 2010. 180 с.
38. Гай-Нижник П. Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.). Краєзнавство. 2018. №3. С.51–65.

39. Гай-Нижник П. Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.). Краєзнавство. 2018 №4. С.76–89.
40. Довідник з історії України / за заг. ред. І. Підкови і Р. Шуста. К., 2001. 1041 с.
41. Жерноклеєв О.С., Райківський І.Я. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. К.: Основні цінності, 2004. 283 с.
42. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія : До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 1: А–Ж. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2018. 688 с.
43. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 2: З–О. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2019. 832 с.
44. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія : До 100-річчя Західно-Української Народної Республіки. Т. 3: П – С. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2020. 576 с.
45. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія : До 100-річчя Західно-Української Народної Республіки. Т. 4: Т – Я. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2021. 688 с.
46. Західно-Українська Народної Республіки. Ілюстрована історія. Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. 524 с.
47. Західно-Українська Народна республіка 1918-1923. Історія / Кер. авт. колект. О.Ю.Карпенко. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. 628 с.
48. Західно-Українська Народна республіка 1918-1923. Уряди. Постаті. Львів, 2009. 350 с.
49. Історія Івано-Франківська в ХХ-ХХІ ст. До 350-річчя міста Івана Франка Колективна монографія. Івано-Франківськ, 2012. 336
50. Карпенко О.Ю. З історії Західно-Української Народної Республіки (До 85-річчя з дня народження професора О.Ю.Карпенка). За заг.

- ред. М.Кугутяка. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2006. 494 с.
- 51.Кедрин І. Виправлена правда: події в Україні 1918 р. у кривому дзеркалі споминів д-ра Л. Цегельського. Нью-Йорк, 1963. 67 с.
- 52.Клапчук В. Микола Лагодинський – визначна постать ЗУНР: життєвий і політичний шлях. Галичина. 2014. Ч.25-26. С.152-157.
- 53.Кобилецький М. Органи юстиції ЗУНР. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. Львів, 2000. С.138-144.
- 54.Кобилецький М. Утворення та структура державного апарату ЗУНР. Львів: Вид. юрид. ф-ту Львів. ун-ту, 1998. 76 с.
- 55.Кобута С.Й. Західно-Українська Народна Республіка: нетиповий приклад українського державотворення під час Української революції 1917-1921 рр. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Випуск 18 / НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. 2009. С.51-61.
- 56.Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.
- 57.Кугутяк М. Історія Української націонал-демократії. 1918-1919. Т.1. Київ–Івано-Франківськ: Плай, 2002. 535 с.
- 58.Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Львів: Червона Калина, 1931. 448с.
- 59.Кульчицький В., Бойко І. Суд, прокуратура та адвокатура в складі Австро-Угорщини. Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 125. Серія: Правознавство, 2001. С.22-25.
- 60.Кульчицький В. Українська юриспруденція в персоналіях. Івано-Франківськ, 1995.38 с.
- 61.Кульчицький Р.В. Основні напрями державотворчої діяльності І.Макуха в період ЗУНР. Україна: культурна спадщина, національна

- свідомість, державність Вип.18: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення / НАН України Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. Львів, 2009. С.521-529.
62. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. Акад. курс: підручник. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. 350с.
63. Кульчицький П. Законодавство Західноукраїнської народної республіки : проблеми дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. №56. С. 111-116.
64. Литвин М. Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1995. 368 с.
65. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Інститут Східно-Центральної Європи, 1998. 488 с.
66. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. Відень, 1922. 228 с.
67. Луцький М.І. Джерела до вивчення правової системи ЗУНР. *Науково-інформаційний вісник Право Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. Ч.11. С.32-37.
68. Луцький М.І. Правова характеристика конституційного законодавства в ЗУНР. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 27. Том 1, 2014. С.30-33.
69. Макарчук С. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. Львів: Світ, 1997. 182 с.
70. Мацькевич М.М. Конституційне законодавство у ЗУНР: історико-правові аспекти. *Право України*. 2011. № 2. С. 255-261.
71. Міщук А.І. Організаційна структура УРП періоду ЗУНР. *Галичина*. 2014. Ч. 25-26. С. 141-145.
72. Пиріг Р.Я. Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917–1921 років. *Проблеми вивчення історії Української*

- революції 1917-1921 років*. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. Вип. 4. С. 31-58.
- 73.Павлишин О. Євген Петрушевич (1863-1940). Ілюстрований біографічний нарис. Л.: «Манускрипт-Львів», 2013. 398 с.
- 74.Павлишин О. Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.). *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Львів, 2002. Вип. 37. С. 327-349.
- 75.Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР в повітах Галичини (листопад-грудень 1918 року). *Україна модерна*. Львів, 1999. Ч. 2-3. За 1997-1998 рр. С.132-193.
www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um2-3/Statti/7-PAVLYSHYN%20Oleh.htm
- 76.Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини і Буковини в революції 1918-1919 рр. *Україна модерна*. Львів, 2000. Ч. 4-5 за 1999-2000 рр. С. 187-245.
www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um4-5/Statti/8-PAVLYSHYN%20Oleh.htm – 101k
- 77.Павлишин О. Суспільно-політична криза в ЗУНР у першій половині 1919 р. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 18. Львів, 2009. С. 119-130.
- 78.Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 років. *Галичина*. 1998. № 2. С. 42–55.
- 79.Райківський І. Селянсько-робітничий союз у Західній Області УНР. *Галичина*. 2001. № 5–6. С. 220–225;
- 80.Райківський І. Українська соціал-демократія в суспільно-політичному житті ЗУНР (листопад 1918 р. – липень 1919 р.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 18. Львів, 2009. С. 216–228.

- 81.Соляр І. Я. Ідея злуки УНР і ЗУНР на переломі 1918 – 1919 гг. в програмах і діяльності українських політичних партій. *Галичина*. 2014. Ч. 25-26. С. 88-91.
- 82.Станиславів-Станіслав-Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківськ): монографія. Івано-Франківськ; Львів; Київ: Манускрипт-Львів, 2012. 583 с.
- 83.Стахів М. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1972-1918). Скрантон, 1958. Т3. 345 с.
- 84.Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772 – 1939 рр.). Івано-Франківськ : Плай, 1994. 143 с.
- 85.Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923): історія держави і права. Львів: Тріада Плюс, 2004. 392 с.
- 86.Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України. Акад. курс: підручник. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2015. 314 с.
- 87.Тищик Б. Проголошення та державний устрій Західноукраїнської Народної Республіки (до 100-річчя утворення та діяльності). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 67. С. 3-13
- 88.Цепенда І., Кугутяк ІМ. Українська націонал-демократія в листопадовій, 1918 року, національно-демократичній революції на західноукраїнських землях. *Галичина*. 2014. Ч. 25-26. С. 21-39.
- 89.Чубатий М. Державний лад на Західній Области Української Народної Республіки. Львів, 1921. 40 с.
- 90.Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Львів: Вид. центр Наук. тов-ва ім. Шевченка, 1999.
- 91.Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських Землях у 1918-1919 рр. Філадельфія. 1956. 156 с.

Підручники і посібники

- 92.Власов В., Кульчицький С. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу». К.: Літера ЛТД, 2018. 348 с.

- 93.Гуменюк Г. М. Формування національної самосвідомості учнів середнього шкільного віку засобами туристко-краєзнавчої роботи. Івано-Франківськ, 2000. 158 с.
- 94.Державний лад ЗУНР. URL:
https://pidru4niki.com/13170204/pravo/derzhavniy_lad_zunr_unr
- 95.Косило М.Ю. Розвиток туристко-краєзнавчої роботи в позашкільних навчальних закладах України (II половина XX ст. – поч. XIX ст.). Монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2018.320 с.
- 96.Маланюк Т.З. Туризм і краєзнавство в школі: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2009. 104 с.
- 97.Мудрий М., Аркуша О. Історії: Україна і світ: (інтегров. курс, рівень стандарту) для 10 класу загальноосвітніх шкіл». К., 2018. 350с.
- 98.Наровлянський О. Основи правознавства. Підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Грамота, 2022. 175 с.
- 99.Прикарпаття – спадщина віків. Пам’ятки природи, історії культури, етнографії. Історико-культурне видання. Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2007. 650 с.
100. Ремех Т. О., Пометун О. І. Основи правознавства : підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів,. Київ : Літера ЛТД, 2017. 224 с

ДОДАТКИ

Додаток А

Відозва Української Національної Ради до українців з повідомленням про створення Української Держави

Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2017/03/tov8.jpg?ssl=1>

Seine k. und k. Apostolische Majestät haben das nachstehende Kaiserliche Manifest zu erlassen geruht:

An Meine getreuen österreichischen Völker!

Seitdem Ich den Thron bestiegen habe, ist es Mein untentwegtes Bestreben allen Meinen Völkern den ersehnten Frieden zu erringen, sowie den Völkern Österreichs die Bahnen zu weisen, auf denen sie die Kraft ihres Volkstums, unbehindert durch Hemmnisse und Reibungen, zur segensreichen Entfaltung bringen und für ihre geistige und wirtschaftliche Wohlfahrt erfolgreich verwerten können.

Das furchtbare Ringen des Weltkrieges hat das Friedenswerk bisher gehemmt. Heldennut und Treue — opferwilliges Ertragen von Not und Entbehrungen haben in dieser schweren Zeit das Vaterland ruhmvoll verteidigt. Die harten Opfer des Krieges mußten uns den ehrenvollen Frieden sichern, an dessen Schwelle wir heute, mit Gottes Hilfe stehen.

Kunmehr muß ohne Säumnis der Neuaufbau des Vaterlandes auf seinen natürlichen und daher zuverlässigsten Grundlagen in Angriff genommen werden. Die Wünsche der österreichischen Völker sind hierbei sorgfältig miteinander in Einklang zu bringen und der Erfüllung zuzuführen. Ich bin entschlossen, dieses Werk unter freier Mitwirkung Meiner Völker im Geiste jener Grundsätze durchzuführen, die sich die verbündeten Monarchen in ihrem Friedensangebote zu eigen gemacht haben. Österreich soll, dem Willen seiner Völker gemäß, zu einem Bundesstaate werden, in dem jeder Volksstamm auf seinem Siedlungsgebiete sein eigenes staatliches Gemeinwesen bildet. Der Vereinigung der polnischen Gebiete Österreichs mit dem unabhängigen polnischen Staate wird hiedurch in keiner Weise vorgegriffen. Die Stadt Triest samt ihrem Gebiete erhält, den Wünschen ihrer Bevölkerung entsprechend, eine Sonderstellung.

Diese Neugestaltung, durch die die Integrität der Länder der ungarischen heiligen Krone in keiner Weise berührt wird, soll jedem nationalen Einzelstaate seine Selbständigkeit gewährleisten: sie wird aber auch gemeinsame Interessen wirksam schützen und überall dort zur Geltung bringen, wo die Gemeinsamkeit ein Lebensbedürfnis der einzelnen Staatswesen ist. Insbesondere wird die Vereinigung aller Kräfte geboten sein, um die großen Aufgaben, die sich aus den Rückwirkungen des Krieges ergeben, nach Recht und Billigkeit erfolgreich zu lösen.

Bis diese Umgestaltung auf geordneten Wege vollendet ist, bleiben die bestehenden Einrichtungen zur Wahrung der allgemeinen Interessen unverändert aufrecht. Meine Regierung ist beauftragt, zum Neuaufbaue Österreichs ohne Verzug alle Arbeiten vorzubereiten. An die Völker, auf deren Selbstbestimmung das neue Reich sich gründen wird, ergeht Mein Ruf, an dem großen Werke durch Nationalräte mitzuwirken, die — gebildet aus den Reichsratsabgeordneten jeder Nation — die Interessen der Völker zu einander sowie im Verkehr mit Meiner Regierung zur Geltung bringen sollen.

So möge unser Vaterland, gesegnet durch die Eintracht der Nationen, die es umschließt, als Bund freier Völker aus den Stürmen des Krieges hervorgehen. Der Segen des Allmächtigen sei über unserer Arbeit, damit das große Friedenswerk, das wir errichten, das Glück aller Meiner Völker bedeute.

Wien, am 16. October 1918.

Karl m. p.

Gustav m. p.

Österreichischer Kaiserlicher Druck und Verlagsanstalt.
Erschienen am 17. October 1918.

Dr. L. G. Gutschalkowski
Adalbert Freiherr von Widmann.

Маніфест імператора Карла від 16 жовтня 1918 року

Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2017/03/tov8.jpg?ssl=1>

Додаток В

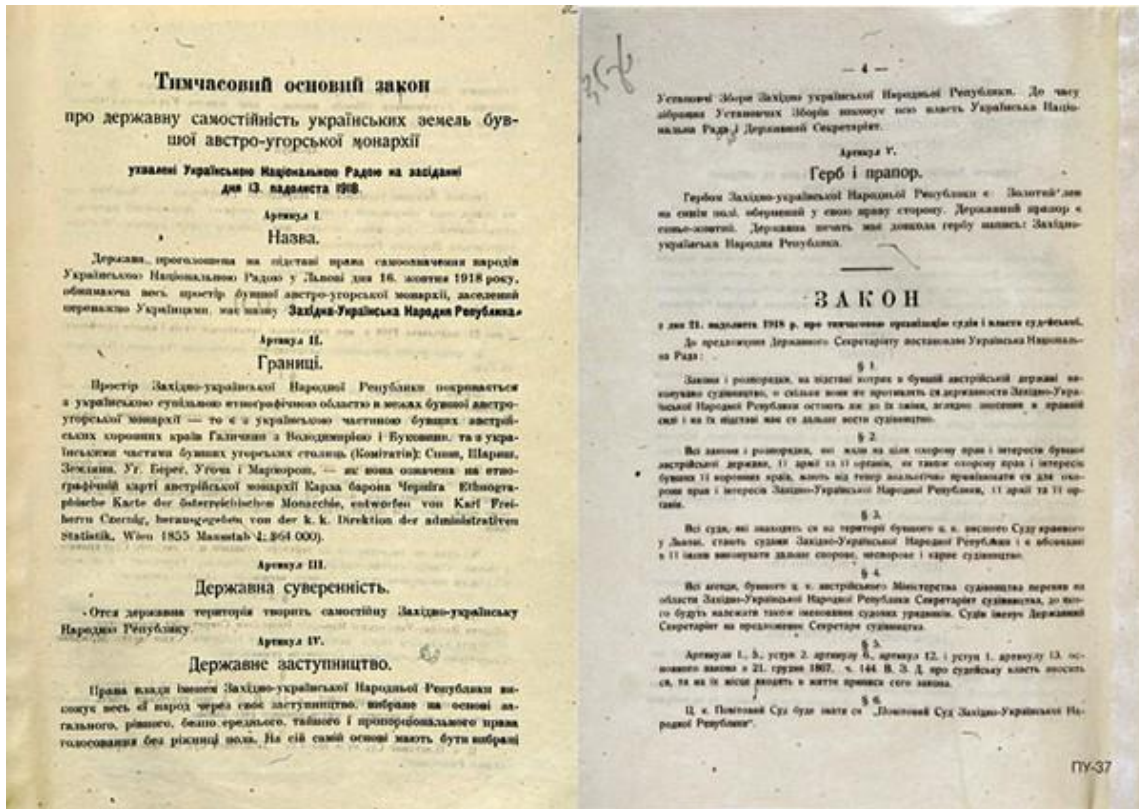
Президент Української національної Ради Євген Петрушевич

Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2017/03/tov8.jpg?ssl=1>

Голова Державного Секретаріату Кость Левицький

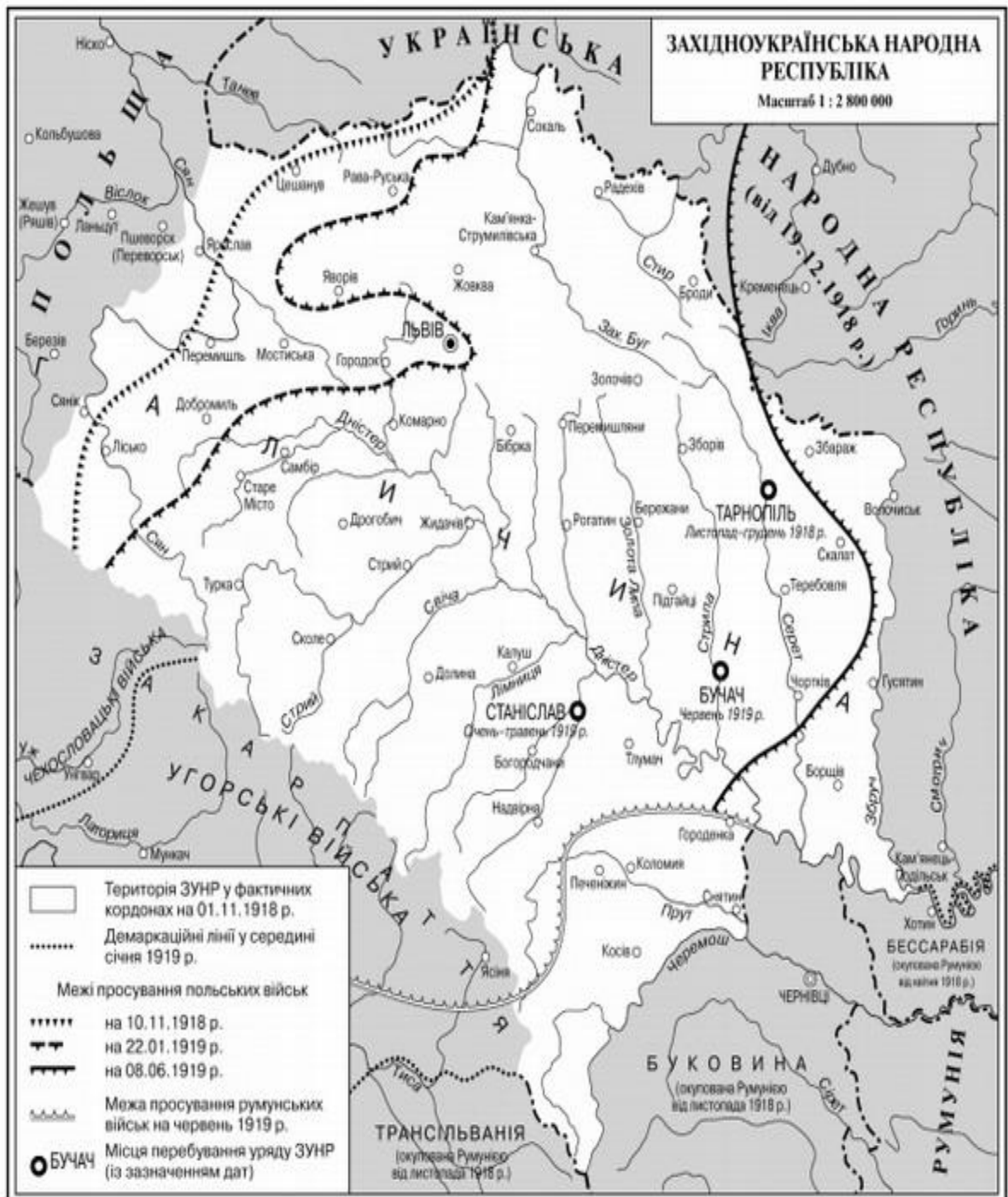
Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2017/03/tov8.jpg?ssl=1>

Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою 13 листопада 1918 року та символіку ЗУНР

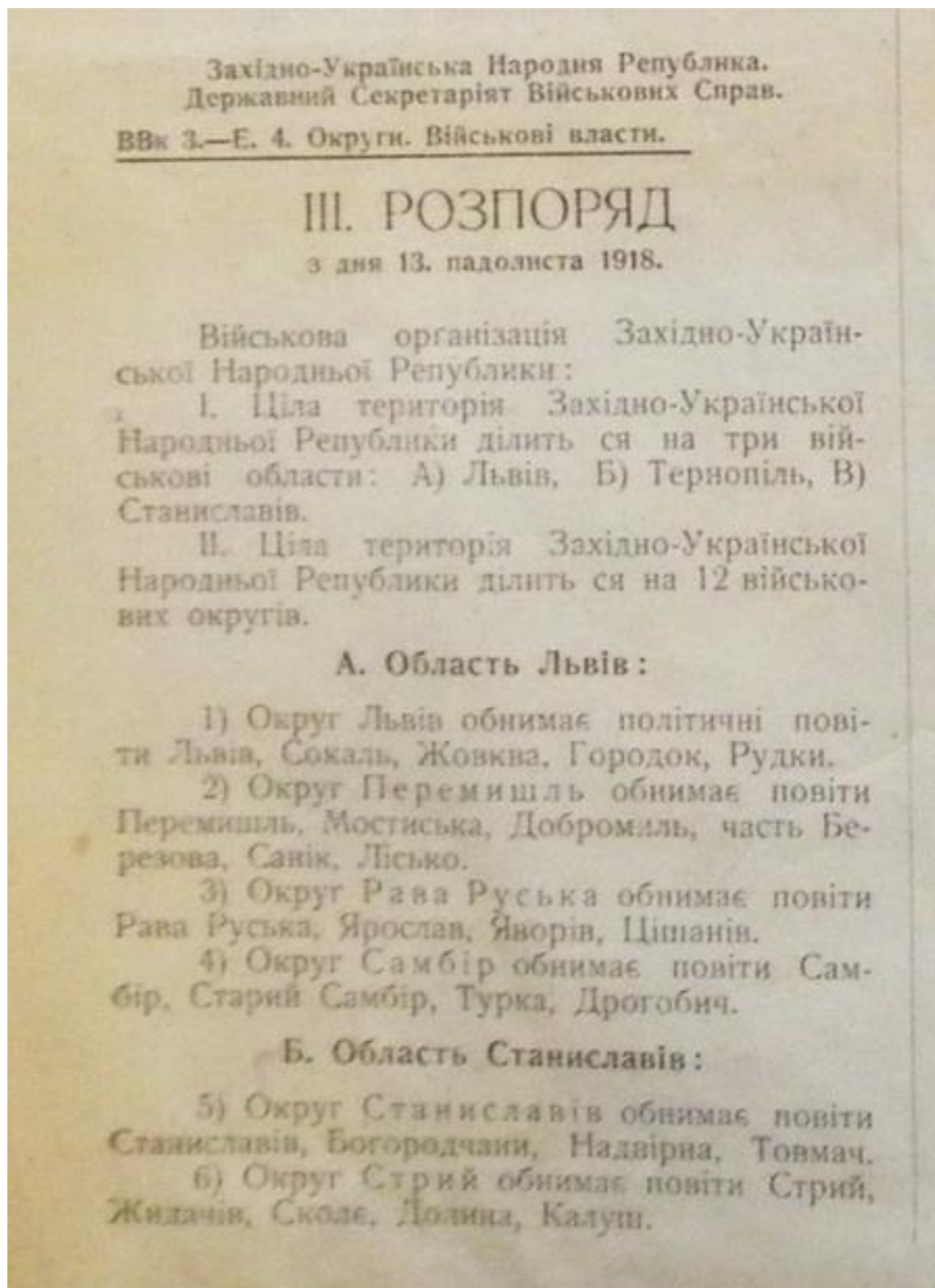
Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2017/03/tov8.jpg?ssl=1>

Додаток Е

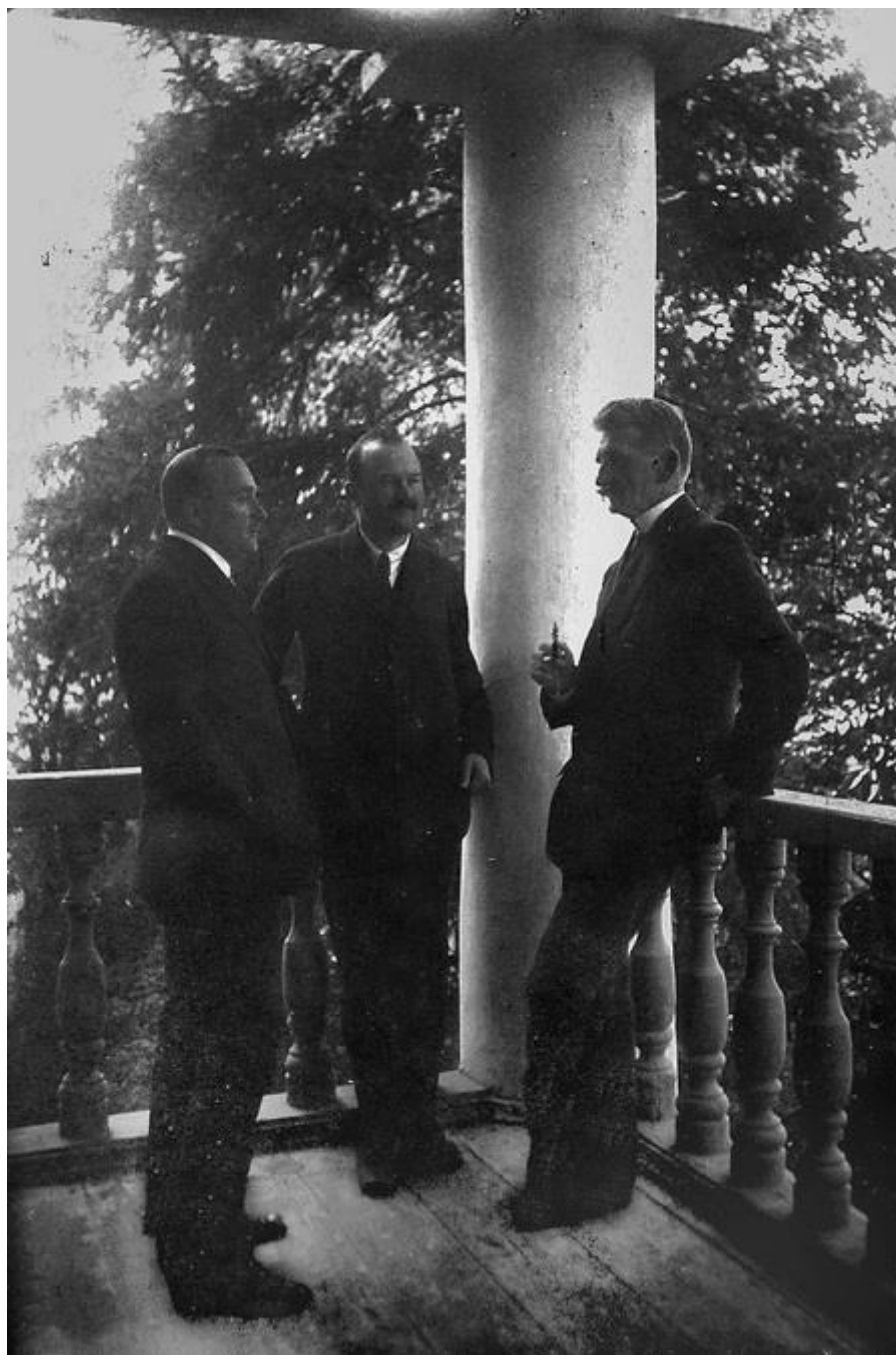
Карта ЗУНР

Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2017/03/tov8.jpg?ssl=1>

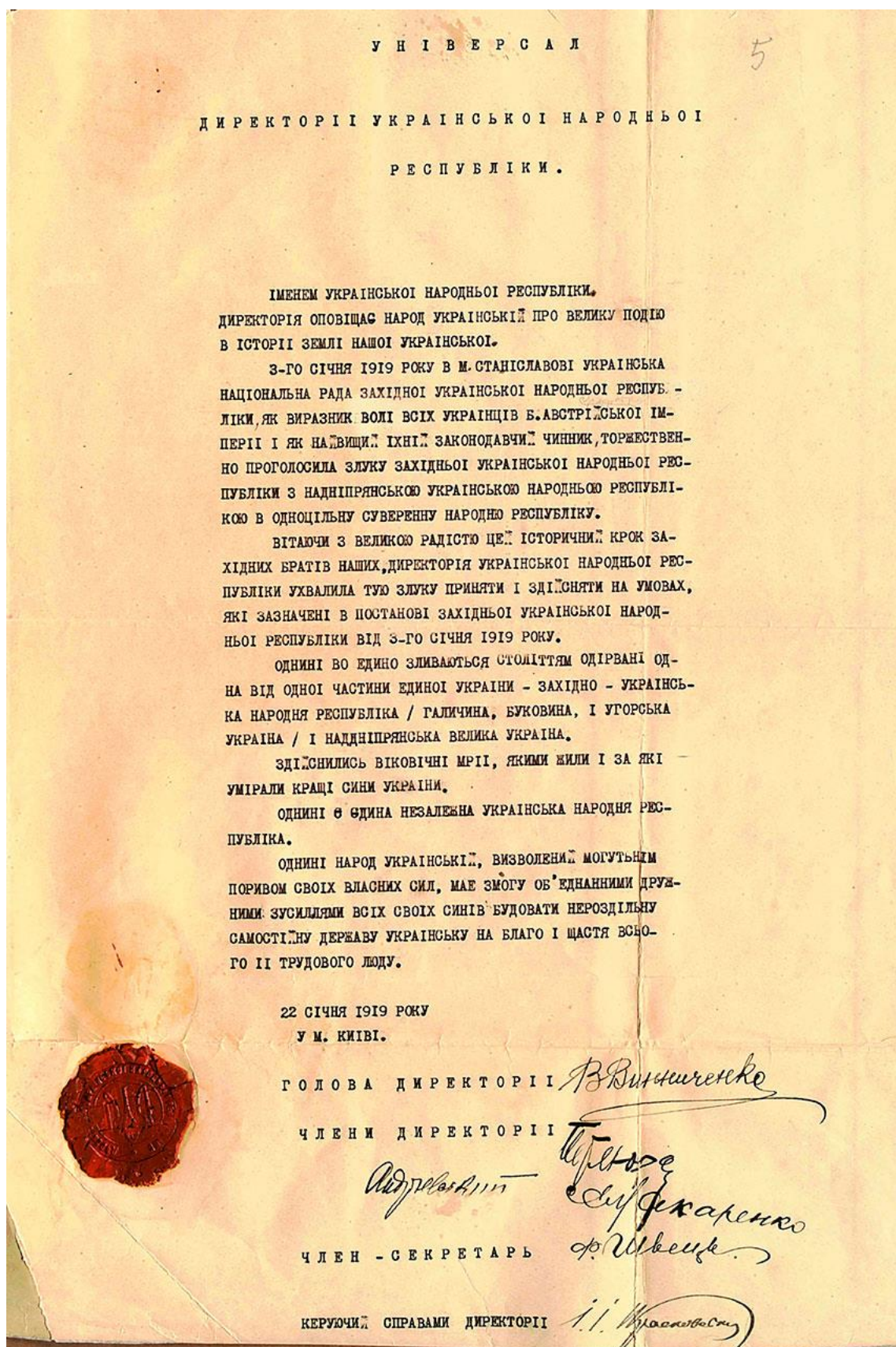
Офіційна публікація розпорядження про військову організацію ЗУНР

Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2015/10/81.jpg>

Очільники ЗУНР Євген Петрушевич, Сидір Голубович та Степан Витвицький.
Весна 1919 року

Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2015/10/81.jpg>

Універсал Директорії Української Народної Республіки про Злуку ЗУНР і УНР

Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2015/10/81.jpg>

Додаток И

Урочистості у Києві на Софійському майдані з нагоди проголошення Акту Злуки

Джерело: <https://i0.wp.com/photo-lviv.in.ua/wp-content/uploads/2015/10/81.jpg>

Додаток І

Віце-президент Української Національної Ради, голова Української Радикальної партії Лев Бачинський

Джерело:[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9B%D0%B5%D0%B2_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Leon_Baczy%C5%84ski_\(-1907\).jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9B%D0%B5%D0%B2_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Leon_Baczy%C5%84ski_(-1907).jpg)

Лідер Української соціал-демократичної партії Семен Вітик

Джерело:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA_%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD_%D0%93%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Semen_Wityk.jpg

Лідер Селянсько-радикальної партії, опозиційної до керівництва ЗУНР,

Кирило Трильовський

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9A%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%BE_%D0%99%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Керівництво ЗУНР за кордоном і закордонний паспорт ЗУНР

Джерело: <https://uain.press/blogs/kirilo-trilovskij-batko-organizator-ukrayinskih-sichej-1234554>